

NISSE NYTT

FÖR:
-INTERAKTIVITET-

-KREATIVITET-

-NARRATION-

I DETTA NUMMER:

En slags avsked farväl till en epok
& LISABETANSKT ROLLSPEL

Rollspels sociologi:
Lär dig sköta en kampanj
Vad gör NN nuförtiden?

STAFFANS SPALT
den enda krönika
DU behöver!

25:-

NisseNYTT

ledare

nissenytt nr. 19

redaktion: Staffan Andersson, Anders Björkelid, Jannika Chronholm, Mats Rytther, Sven Söderkvist, Pär Tångeberg
form: Anders Björkelid **ansvarig utgivare:** Mats Rytther **tryck:** var helst vi kommer åt **annonsörer:** SVEROK **återförsäljare:** NisseNytt fanns att köpa i de flesta större spelbutiker runt om i landet, samt i samtliga butiker i PressStop-kedjan. Från och med detta nummer kan man bara räkna med att få tag på oss via penumeration eller på konvent. **kontaktytor:** NisseNytt c/o Anders Björkelid, Eva Lagerwallsv. 20756 43 Uppsala **tel.** 018-50 64 51 (Anders) **Webb-sidor:** www.ambassaden.net/nissenytt/ **epa:** mrytther@csd.uu.se **postgiro nr.** 44 98 64-8 **lösnummerpris:** 25,- inkl. porto **prenumeration:** sätt in minst 80 kronor på NisseNytt postgiro som skickar vi tidningar så länge pengarna räcker. Vi kan inte ansvara för kontanta summor som skickas via post till oss. **annonspriser:** det går fortfarande att annonsera i NN, men vi sköter inga kontakter och håller inga deadlines. Kontakta oss för priser. **upplaga:** ca 150 ex

NisseNytt ges ut av den ideella, sverok-anslutna föreningen NisseNytt. Allt material är © NN & upphovsmännen och eftertryck utan skriftligt tillstånd är förbjuden. För obeställt material ansvarar inte redaktionen, men NN äger vid publicering rätt till det. Beställt och publicerat material äger upphovsmannen rätt till, men NisseNytt förbehåller sig rätten till återtryck utan särskilt tillstånd.

ISSN: 1400-1322 ©2001 nissenytt

Konungen är död, länge leve konungen.

På något sätt känns det som om jag skriver en nekrolog – som om jag blivit ombedd att sammanfatta allt det som var bra med NisseNytt, nu när tidningen och gruppen bakom den är borta. Men sanningen är ju den att du just håller ett färskt nummer av NN i handen. Hur kan då NisseNytt vara död?

På sätt och vis är det här en dödsruna. NN volym 19 markerar slutet av en epok. Detta är det sista numret med material och tankar från gruppens storhetstid – när vi hade tid att åka på tre konvent om året, när upplagan var högst i Sverige och vi kunde finansiera verksamheten med annonspengar. Allt det är nu förbi.

Ingen av oss har längre tid eller ork att driva en tidning med professionella ambitioner på ideell basis. Kunde vi leva på det, skulle vi säkert fortsätta men som Sveriges rollspelsamhälle ser ut idag är det en omöjlighet. I alla fall om man envetet håller samma profil som NN har gjort.

Men det är också denna profil – vårt tankesätt, vår agenda – som gör att NN trots allt lever vidare. Det är svårt att döda en idé, oavsett om strukturerna faller omkring den så lever själva idén vidare. Och NN har mer än något annat alltid varit en idé.

Därför vill jag, nu när vi står och blickar ut över något nytt och okänt, upprepa för mig själv och alla er andra vad den idén hela tiden har gått ut på. Det är möjligt att vi sinsemellan har olika uppfattningar om vad verksamheten har gått ut på, men för mig har det alltid varit följande som gällt:

1. **Rollspel är inte en hobby, det är en konstform:** Rollspel är ett uttrycksmedel av samma dignitet som litteratur eller film. Som medie är det smalt och svårbegripligt men det är berättandet som är det viktigaste. Tärningar, regler och liknande är avarter, eller excentriska varianter.

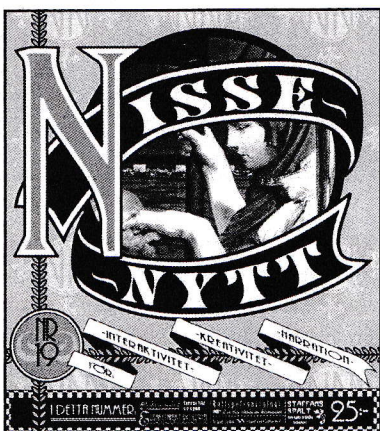
2. **Rollspelskulturen är för trång:** Den kultur som uppstått kring rollspel har sina rötter i fantasy/sf. Den har sedan slingrat sig fram till en rad andra populärgenrer: deckare, skräckberättelsen etc. Men det finns ingenting som säger att rollspelet måste stanna där. I princip kan rollspel vara för alla, och innefatta alla sorters berättelser, såväl höga som låga. Att likställa rollspel med Tolkien eller Robert Jordan är att begränsa och misshandla mediet.

3. **Publiken vet inte vad den vill ha:** Rollspelet har en publik. Det är i alla fall tydligt vad det gäller konvent-scenarion där det finns större möjlighet att möta en särskild konstruktörs temperament. Publiken tror alltid att den vill ha vad den tidigare har tyckt om. Vår uppgift måste vara att ge dem det nya, som det kanske gillar, men som de inte kunde veta att de ville ha. Det är bättre att tänja på gränserna än att vila på gamla lagrar.

4. **Spelmarknaden är ond:** Rollspelsföretag främjar bara kreativiteten till en viss gräns. Färdiga regelsystem och spelvärldar är bra, men variationen är så liten mellan dem att konsumenterna omges av osynliga murar som hindrar dem från att se längre än till nästa grottsystem. Varför är frågan vem som har de häftigaste alverna, när den borde vara: Behöver jag fantasy överhuvudtaget för det jag vill berätta?

Det är dessa idéer som varit stommen i mitt arbete med NN. Säker ser de andra nissenyttarnas versioner lite annorlunda ut. Men vi har alltid kunnat enas om det mesta. Och det är denna enighet kring idén bakom NN som inte kommer att dö. Därför är detta inte slutet, men början på en ny period för NN. Kanske kommer inte tidningen i samma form som den brukar. Kanske kommer vår närvaro på konvent att bli annorlunda. Men vi kommer att finnas där. Och vi tror på idén.

Anders

skribenter...

Leif Eriksson (*Kampanjer och spelledande* sidan 26) Leif sitter som bäst och snickrar på tredje delen i denna artikelserie.

Anders Björkelid (*Tema: elisabetansk tid* och *Boklådan*)

Staffan Andersson (*Staffans Spalt*)

illustrationer...

Jonas Anderson (bilder till *Kampanjer och spelledande* och *Boklådans* fätölj)

Anders Björkelid (karta sid. 16–17, foton sid. 30–31 och struthätta sid. 31)

Gamla mästare (*Tema: elisabetansk tid*) En rad 1500 och 1600-talskonstnärer har fått bidra med de historiska illustrationerna

Omslag: Design av Anders, med en bild av symbolisten Jacek Malczewski kallad "Döden" (1902).

grafisk form...

Denna gång stod Anders Björkelid för layout och typografi. Han var också numrets redaktör.

nästa nummer...

Vem vet, vi har talat om ett folktronummer sedan 1994. Kanske är det dags. Men när?

i detta nummer

Ledare	s.2
NisseNytt tar avsked av en era och ser fram emot en ny.	
Loftet	s.4
Skvaller från rollspelsvärlden. Läs om vad som är på gång och om vad NisseNytt planerar inför maktövertagandet.	
Tema: elisabetansk tid	s.6
Detta nummers tema tar dig med tillbaka till 1500-talets England. Här finns allt du behöver veta för att börja konstruera berättelser i denna tid av intriger, pest, vidskepelse och fantastiska skådespel. Elisabets England – den enda rollspelsmiljö du egentligen behöver!	
<i>England under Elisabet</i>	s.7
<i>London 1593</i>	s.10
<i>Teatern</i>	s.14
<i>Londonkarta</i>	s.16
<i>Viktiga elisabetaner</i>	s.18
<i>Äventyrsförslag</i>	s.21
<i>Utrustningslistor</i>	s.23
Boklådan	s.25
I fätöljen denna gång: grekiska myter signerade Roberto Calasso.	
Kampanjer och spelledande – del 2	s.26
Leif Eriksson fortsätter att bena upp det här med kampanjer och hur man får dem att fungera. Denna artikelserie är ett måste för dig som aldrig tycks kunna avsluta en kampanj ordentligt.	
Staffans spalt	s.29
Staffan Andersson, NisseNytt's mesta kåsör fortsätter med flaggan i topp.	

Lof-tet

DET ÄR DAMMIGT HÄR UPPE PÅ LOFTET. Det var länge sedan någon var här. Här brukar alltid NN samlas och avslöja något av det som hänt sedan sist. Men nu har ingen suttit här bland bråten och skvallrat sedan nr.18 Och då var århundradet fortfarande det tjugonde. Men nu är det dags att damma av gamla betsel och slagor igen. Slåtern är över och vi kan ta en lugn stund bland halm och råttlortar och försöka dra oss till minnes vad som egentligen har hänt under de senaste åren.

Aktiviteten har inte varit så hög som den en gång var. Vi är väl egentligen inte direkt överraskande. Vi har alltid vetat att den dagen de flesta av medlemmarna i NN fick fasta jobb att oroa sig över skulle en stor del av verksamheten bli lidande.

Dock drömde vi alltid (i alla fall Mats) om en stor skara nykomlingar som skulle axla den fallna manteln och kunna hålla flaggan vajande också efter det att vår egen mest aktiva period var förbi. Så är dock inte fallet. Men låt oss ändå berätta om den förnygring som trots allt skett.

Staffan och Jannika har under några år nu ägnat sig åt **ungdomsverksamhet** i form av spelkvällar för den nykläckta föreningen "Uppsalas Metafysiska Institution". Medlemmarna är nu i gymnasieåldern och i alla fall en av dem har blivit så indoktrinerad att hon blandat sig i scenariokrivandet.

Jag talar om en skapelse kallad *Miss Pantheon* som Jannika författar tillsammans med nykomlingen Lina. Förhoppningsvis är scenariot klart till SillyCon X och blir då ett välkommet brott mot den patriarkala ordningen i NN.

Och på tal om SillyCon har Staffan knåpat ihop ett specialskrivet scenario för detta eminenta konvents tioårsjubileum. Det utspelar sig i Mora under 1900-talets tidigare del och betitlas *Bårams lågor*. Häxbränning, är nyckelordet här.

Samme Staffan var klar med scenariot *Panarchaios* till SillyCon IX, men det fick aldrig premiär då hela NN missade konventet. Från samma tid härrör också Anders & Mats tredje del av *Sagan om Bloder*: "Midsommar".

Helt sysslolösa har vi således inte varit.

På **konventsfronten** har vi besökt LinCon och är kontrakterade för ett scenario där nästa år. Anders jobbar på sin kammare med något som går under arbetsnamnet "Uppsala 1906" och Sven har just blivit intervjuad av Sverox med anledning av den legendariska och aldrig riktigt fullbordade *Jazzfaran*.

Fuskat i andra genrer har vi också gjort. Anders, Jannika och Lina har under Staffans ledning uppfört en **fysikalisk show** två år i rad i den gamla anatomiska teatern i Uppsala.

Här har vi blandat våra erfarenheter i muntligt berättande med Staffans doktorsgrad i fysik till något som faktiskt blivit omåttligt populärt. Framförandet speglar fysikens historia som vetenskap i Uppsala och Sverige och kryddas med vilda experiment med elektricitet och flytande kväve.

Hur det ser ut i **framtiden** är svårt att säga. Ingen av oss har förlorat tron på rollspelets inneboende kraft, även om många är mer desillusionerade vad det gäller rollspelssamfundet än på länge. Men vi ses sannolikt också framöver. Kanske där du minst anar det.

Tills dess.

L
gärsödet

Nämnda scenarion, gamla och nya

Miss Pantheon – Scenario på gång. Jannika och Lina skriver en berättelse som utspelar sig på en skönhetstävling. Vinklingen blir precis så märklig som man kan vänta sig av NN och researchen har inneburit timmar av tittande på dokumentärer om detta av rollspelsverige så bortglömda fenomen.

Bårans lågor – Mora strax efter den store Zorns död. Fyra prominenta medborgare i staden råkar i klammeri med mystiska krafter och bortglömda hemligheter. Ett Cihulhu-scenario med lokal vinkling av Staffan.

Sagan om Blodet – Anders' & Mats' fantasy-svit om fyra delar: *Ondvinter*, *Vårdkasar*, *Midsommar* och den kommande avslutningen *Rötmånad*

Uppsala 1906 – Arbetsnamn på ett scenario som Anders menar skall konstrueras som vore det en Lovecraft-novell. När det är klart är osäkert, Anders har snöat in på sin egen research.

Jazzfaran – Svens hittills ända soloprojekt för NN. Legendariskt scenario som uppförts tre gången och sett helt olika ut varje gång. Inspirerat av svensk film från 40- och 50-talen.

Elisabetansk

...så brukar man kalla perioden 1559-1603 i Englands historia.. Namnet kommer sig av att landet mellan dessa år styrs av Elisabet I, jungfrudrottningen och det är en intressant tid, inte minst för oss rollspelare.

1500-talet är kanske annars inget vanligt århundrade att välja för rollspel. Ofta är det äldre tider som lockar: medeltiden, vikingatiden, eller mer närliggande sekel för att inte tala om alla rollspel som siar om framtiden. Men faktum är att England under Elisabet är en tid som lämpar sig mycket väl för rollspelsberättelser. Här finns både det exotiska och det välbekanta, här finns en civilisation och ett samhälle som skänker stadga, men också lagom mycket osäkerhet för att göra en rollpersons liv spännande. Här finns dessutom en rad företeelser som kan skänka ytterligare krydda åt spelandet: Vidskepelse, teater, charlataner, religiösa konflikter, spionväsende, häxkonst, astrologi, pest och en hägrande ny värld på andra sidan havet.

De texter som återfinns i detta nummer av NisseNytt är tänkta som aptitretare. De ger inte alls en komplett bild av det elisabetanska samhället. Det viktiga är att förmedla en stämning som förhoppningsvis kan locka läsaren att gå vidare själv i ämnet.

Texterna i detta nummer bygger på det förarbete som jag gjorde för *Bolmört & Belladonna*, NisseNytts scenario på GothCon-97. Det mesta känns därför igen av den som läst scenariot, men här finns också en del nya godbitar och en rad korrigeringar som jag hoppas skall göra texterna läsvärda också för dig som ser dem för andra gången.

UNDER ELISABET I:S STYRE upplever England en period av relativ fred och relativ rikedom. Spanien, Englands ärkefiende under 1500-talet besegras 1588 då den beryktade armadan tillintetgörs av en numerärt underlägsen engelsk flotta, under överseende av sjöhjältar som sir Francis Drake och sir Walter Raleigh. Förhållandet till grannlandet Frankrike präglas av religiös konflikt. England stöder de reformerta hugenotterna, som förföljs i sitt hemland Frankrike, men allt hålls på en diplomatisk nivå och ingen öppen konflikt tillåts att blossa upp.

Ekonomiskt var det länge sedan så många engelsmän hade det så gott ställt. Handeln blomstrar, bland annat med ull och piratdåd till havs drar in extra inkomster till kronans kassa. Samtidigt ökar antalet hemlös och utslagna i rasande takt. Tiggare, landsvägsrövare, ficktjuvar, skökor, skojare och bedragare – den elisabetanska undre världen är en myllrande massa av människor som alla gör sitt ytterst för att samla ihop till sitt dagliga bröd.

England har ännu inte börjat intressera sig på allvar för Den Nya Världen: Amerika. Portugal och Spanien fraktar enorma guldlastar över Atlanten och annekterar stora landområden, men England nöjer sig ännu så länge med blygsamma upptäcktsresor. Ett par försök har gjorts att grunda en koloni – sir Walter Raleigh döpte den till Virginia, till jungfrudrottningens ära. Men det enda resultat som har uppnåtts är det mystiska försvinnandet av ett litet samhälle kolonister på Roanoke Island år 1587. Amerika är fortfar-

ande någonting vilt och otämjt, något som gömmer oändliga rikedomar men också skrämmande varelser och främmande nya faror.

Skottland är ett eget kungadöme under James VI och Irland är en engelsk koloni., och i engelsmännens ögon, en ö full av smutsiga vildar och kannibaler. Runt Elisabets hov spinns en invecklad mytologi med många liknelser mellan Drottningen och antika jungfrugudinnor såsom Diana och Astrea och hovets vinterfester, med tornerspel och trubadurer frossar i klädprakt och dramatiska manér.

Religionen

När Henrik VIII (1509-1547) insåg att den egentliga anledningen till varför han inte kunde skilja sig från sin fru, var att den katolska kyrkan förbjöd det tog han tag i problemet från grunden och avskaffade katolicismen i England. I dess ställe placerade han den reformerta anglikanska kyrkan och bröt därefter genast de äktenskapliga förbindelserna med sin fru. Kung Henrik var nöjd men hans handlande skulle få långt större konsekvenser för Englands framtid än att äktenskap löstes upp.

Vid tiden för Elisabets trontillträde har engelsmännen fått finna sig i att byta religion flera gånger. Katolicismen har återinförts och avskaffats och många olika dekret har förklarat vad som är Den Enda Sanna Lära. Nu är det dock den reformerta läran som

gäller. Under Elisabets minister Francis Walsingham (†1590) har ett avancerat nät av spioner och angivare satts upp som ägnar mycket tid åt att spåra upp och avslöja kyrkans fiender. Den katolska irrläran skall rotas ut ur landet och alla anhängare av påven döms till hårda straff.

Samtidigt lever den gamla tron kvar på många ställen. Alla kloster har inte upplösts, många landsortsbor håller fast vid det gamla och det finns rörelser som motarbetar den anglikanska kyrkan och håller katolska gudstjänster i hemlighet.

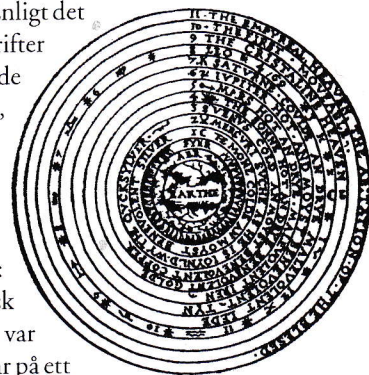
Mot denna bakgrund är det inte svårt att förstå att den genomsnittlige elisabetanen inte riktigt vet vad han skall tro. Han vacklar fram och tillbaka, eller ger läpparnas erkännande åt det ena, medan han tänker det andra.

Mikrokosmos & makrokosmos

Kopernikus avslöjade redan 1543 att planeterna rör sig kring solen, men om detta bryr sig elisabetanen föga. För honom eller henne är jorden fortfarande världens centrum och kring den kretsar de ju planeterna som ringar på en lök. Under den innersta sfären, månens sfär, (sub luna: för att använda de lärdes språk) är allt föränderligt och ingenting beständigt. Människan lever alltså i en imperfekt värld, där allt måste dö. Den enda glimt av evigheten hon får i sitt jordeliv är stjärnorna på himlen som är evigt oföränderliga.

Stjärnorna är också det som styr allt nere på jorden. Elisabetanen trodde benhårt på astrologin – det var ingen vidskepelse, det var en vetenskap. Man rådfrågar sitt horoskop i alla viktiga skeenden i livet och det görs till och med försök att utfärda själva Englands horoskop – men de lärde tvekar om landets exakta födelsedag. Tron på stjärnorna banar naturligtvis väg för mängder av charlataner som knappt kan läsa en almanacka och som försörjer sig på folks godtrogenhet.

Vad det gäller läkekonsten så är Galenos den store auktoriteten för elisabetanen. Trots att han varit död i fjortonhundra år gäller hans teorier fortfarande. Enligt det system som kommer ur hans skrifter styrs människans kropp av de fyra kroppsvätskorna: blod, slem, röd galla och svart galla. För mycket av det ena eller det andra påverkar ditt humör. Människan har fyra olika temperament. Hon kan vara: kolerisk, sangvinisk, flegmatisk och melankolisk. Elisabetanen var till naturen melankolisk, hon bar på ett konstant överskott av svart galla – livsledan och den romantiska depressionen var allas sjukdom. Hamlet var melankoliker och elisabetanen förstod Hamlet.

Kroppsvätskorna påverkar inte bara humöret, de står också i ett invecklat förhållande till de fyra elementen – universums byggstenar: eld, jord, vatten och luft. Av dessa fyra bestod all materia och på teorin om den grundar sig nästan all vetenskap under 1500-talet. Alkemin är det mest framträdande exemplet här.

Det är inte bara element, kroppsvätskor och organ som hör samman, allt i elisabetanens värld kan kopplas till någonting annat. Drottningen är kopplad till det himmelska, källaren har en magisk koppling till underjorden och varje eld kan vara symbol för helvetets plågor. Allt har sin plats i universum och varje rubbning av denna ordning bringar kaos. Kvinnan skall inte gripa till vapen, stjärnorna får inte ifrågasättas och ingen man undkommer någonsin sitt öde. Hela universum är inordnat efter ett starkt hierarkiskt system – detta är den givna ordningen och olycka drabbar den som försöker gå emot.

Översikt över elementens förhållande till kroppsvätskor och inre organ:

Element:	jord	luft	vatten	eld
Årstid:	höst	vår	vinter	sommar
Alkemisk symbol:	▽	△	▽	△
Kroppsvätska:	svart galla	blod	slem	gul galla
Temperament:	melankoliker	sangviniker	flegmatiker	koleriker
Huvudorgan:	mjälte	hjärta	hjärna	lever

Ett konkret exempel på detta är tron på att zodiakens stjärnbilder på något sätt "styr" över människans olika delar:

Detta skall nu inte ses så att inge elisabetan kan tänka sig att rubba på sakernas tillstånd. Nej, tiden vimlar av konspiratörer, upprorsmakare och människor som lever utanför samhällets lagar. Men man skall tänka på att elisabetanen ofta tror starkt på ödet och på att människan styrs av högre makter. Att sedan de allra flesta väljer att tolka detta till sin egen fördel är en annan sak. ✂

Vidskepelse

Vad som beskrevs i "Mikrokosmos & makrokosmos" betraktas av de allra flesta som vetenskap och fakta. Men elisabetanen bär också på föreställningar som också samtidens lärda viftar bort som övertro och vidskepelse.

Ett exempel på detta är tron på häxor. England har vid denna tid ännu inte drabbats av häxjaktens vansinne. Visst finns häxjägare, men ännu har det inte gått mode i att bränna unga kvinnor och

gamla käringar på bål. Tron på häxor är dock grundmurad – häxor är en skrämmande realitet. Svart magi praktiseras lite var stans i landet. Häxor skapar bjäror (eller mjölkharar) som går deras ärende och tjuvmjölkar grannens kor. Svartkonstnärer sluter oheliga förbund med onda makter för att skaffa sig guld och rikedomar, eller helt enkelt tur i kärlek. Elisabetanen är på sin vakt mot övernaturliga hot i form av förbannelser och förgörelser – de kanske inte är så vanliga, men man kan aldrig så noga veta.

De följen av zigenare som finns i landet vid tiden får både för- och nackdelar av gemene mans övertro. Det engelska ordet för zigenarna är idag gypsies, men på 1500-talet använde man ofta

Stjärntecken	härskar över...
Väduren	huvudet
Tjuren	nacke & hals
Tvillingarna	axlarna
Lejonet	hjärtat
Kräftan	bröstat
Jungfrun	magen
Vågen	sidan & höfterna
Skytten	lären
Stenbocken	knäna
Vattumannen	vaderna & smalbenen
Fiskarna	fötterna
Skorpionen	könsorganet

ordets ursprung: egyptians. För det var allmänt känt att zigenarna, eller månens folk, var ättlingar till de gamla egyptierna. De ansågs besitta en urgammal kunskap om magi och man både skydde och avskydde dem. Zigenare kunde utnyttja detta genom att tjäna ihop några extra slantar på att läsa folks öde i deras händer. Ibland kunde de också skrämma bort bråkstakar genom att horta med onda makters hämnd. Men lika ofta var deras rykte ett handikapp som ledde till att de drevs bort från byar, att deras ägodelar slog sönder och att de själva misshandlades.

Väsen i naturen är en annan sak som många elisabetaner trodde blint på. Jag talar naturligtvis om uppfattningen att människan delar sin plats på jorden med troll, dvärgar, gnomer, pixies, kelpies, brownies och allt vad de heter. De varelser som går under samlingsnamnet færies.

Alla tror inte på færies, och det är vanligare på landsbygden än i större samhällen, men det är inte svårt att hitta människor som hänger upp hästskor över vaggan för att skydda barnet, eller som lägger ut mat åt älvorna för att de skall fortsätta att vara välvilliga. ✂

LONDON 1593

En Stadsvandring

På avstånd

Låt oss göra en tänkt resa in i det sena 1500-talets London. Vi kan föreställa oss att året är 1593.

Det börjar som en pastoral idyll. Vi befinner oss i den lilla byn Greenwich och omkring oss breder bördiga åkrar ut sig, omgärdade av häckar och alléer och här och där dekorerade men en väderkvarn. Långt bort, en bit ned, drar Themsen en blå båge genom landskapet och bakom Isle of Dogs halvö skymtar vi London som en avlägsen skogsdunge av kyrktorn och hustak.

Vi färdas närmare, in mot staden. Fortfarande omges vi av åkrar och mycket gles bebyggelse. För en modern människa verkar det nästan otänkbart att detta på sätt och vis är förorter till en storstad. Trafiken på de dåliga vägarna är visserligen ganska tät, men den har inte högre tempo än att fattiga och lytta kan vandra längs med vägen och be de förbipasserande om allmosor. Oxkärror, vagnar dragna av hästar, fotresenärer, fårflockar – vägarna in till London är breda och sävliga floder av människor och upptrampad, sörjig lera.

Bankside

Vi följer vägen längs Themsens södra sida till vi kommer fram till Bankside. Härifrån ser vi London torna upp sig som en väldig klump. Från ett hav av röda tak sticker kyrktorn upp och över alltihop reser sig St Pauls-katedralen med sitt bastanta fyrkantiga torn. Bankside är också det första riktiga tecknet på att vi närmar oss en stad. Här finns ett gytter av trähus, höga och låga, kyrkor och bordeller (som elisabetanen kallar stews). Året 1593 finns också tre runda byggnader på Bankside. De två äldsta är arenor för tjurhet-sning respektive björnhetsning. Här betalar londonbor en mindre summa pengar för att få sitta på en läktare och se hur hundar och björnar (eller tjurar) slåss med varandra så att blodet flyter över smutsen. De nybyggda huset är The Rose. Den är ett exempel på tidens tecken – teatrarna. Flaggor vajar från taket och berättar för oss att föreställningar pågår. Men man behöver egentligen inte se efter flaggan för att veta det. Ett sorl stiger över husväggarna från gården och scenen innanför. Skådespelarna skanderar sina replik-

er, åskådarna visslar, väser, applåderar och vrålar uppmaningar till rollfigurerna.

Bankside ligger utanför London och Londons Lord Mayors jurisdiktion. Därför frodas bordellerna, teatrarna och arenorna här. Det händer att ordningsmakten gör razzior också här, men det är inte vanligt och det krävs tungt vägande själ för det. Nyligen har dock flera teatrar på andra ställen kring och i London stängts. De representerar ett syndigt leverne, menar man och syndigt leverne är vad som har dragit pesten över London. Att just The Rose håller öppet idag får ses som ett undantag som staden gör för vår skull. Teatern hade öppet en kort period i februari, men är nu stängd på order av drottningen. De flesta skådespelare har lämnat staden för att resa runt i landet och uppföra sina skådespel på landsbygdens värdhus och gästgiverier.

Över London Bridge

Nu är det dags att gå in i själva London. Den enda vägen dit från Bankside är London Bridge, som för övrigt också är den enda bron över Themsen. Vi går längs den breda allfartsleden mot brons porthus. Detta porthus är ett högt fäste i sten, med ett valv högre än de omkringliggande husen. Öppningen liknar en väldig, mörk käft som slukar strömmen av resenärer som färdas under den. Bortom

valvets skugga ser vi trängseln på den smala och instängda väg som leder över bron och högt upp på porthusets tak sitter avhuggna, ruttnade huvuden spetsade på vassa taggar. Det är brottslingar och förrädare som staden visar upp här som ett varnande exempel. Här finns också dömda brottslingar som kedjats fast vid brofästet, ”androm till varnagel.” Nere från floden hör vi färjkarlarnas rop:

”Uppströms!” ”Nedströms!” ”Österut mot Deptford, kliv ned i båten!”

Trafiken på floden är livlig, men ingen vågar riskera de häftiga strömmarna under brons tjugovälv så vid brons fot finns färjeläger för den som måste byta båt och fortsätta på andra sidan.

Ute på själva bron är det mörkt. Vi hör bara Themsen mäktiga dånande under våra fötter men ser inget av den. Bron är på båda sidor bebyggd av höga trähus som fungerar som lager och handelsbodas åt otaliga köpmän. London Bridge är en trång och smutsig affärgata där oxkärrorna knappt kan ta sig fram mellan husen och där de dessutom måste trängas med varustånd och gatuförsäljare som vrålar ut sina priser till de förbipasserande.

City of London

Ut från mörkret på London Bridge och in i smutsen, dammet och trängseln i det verkliga London. Staden London – City of London – lyder under Lord Mayorn och the town council och består egentligen bara av den bebyggelse som finns innanför stadsmurarna. Rådet och Lord Mayorns makt sträcker sig dock en bit utanför muren på den här sidan om Themsen. På en modern karta över London är 1500-talets stad inte mer än en liten stadsdel i centrum. I öst-västlig

riktning sträcker den sig från Towern till vad som idag är Blackfriars Bridge och i nord-sydlig riktning går den alltså från Themsen och upp till gatan London Wall, där en gång den gamla stadsmuren gick. Inte mycket kan man tycka, men här och nu, på 1500-talet är det allt.

London är i sanning en storstad, en metropol och en smutsig sådan. 200.000 människor trängs innanför stadens murar och detta gör den till Europas största vid den här tiden. Staden är i allra högsta grad överbefolkad. Alla grönområden och parker innanför murena har bebyggts och luften är tung av damm och stanken från alla invånare. De smala gränderna är överbelamrade med människor. Alla säljer någonting, eller köper någonting, eller är på väg någonstans, eller så stannar de där de är eftersom de är blinda eller har förlorat båda benen.

Bortser vi från kyrkor och vissa officiella byggnader är hela London byggt i trä. Husen är ofta två, eller tre våningar höga och väggarna är klinade (en teknik som vi i Sverige bäst känner från de sydsvenska korsvirkeshusen). Taken är ofta täckta av halm och för att värma upp husen eldar man med ved. Allt är givetvis mycket eldfärdigt och riskabelt och faktum är att hela härligheten av tätt

packade hus i trä kommer att stå i ljusan låga och brinna ned till grunden år 1666.

De trånga gatorna är i nio fall av tio inte stort mer än gränder. Det finns ingen vägbeläggning och det stora slitaget har reducerat marken till gropig, död jord, eller – vid regnväder – lera. Genom staden går ett antal stora genomfartsleder som är relativt breda och på sina ställen försedda med kullerstenar. Cheapside är den stora handlegatan som börjar vid Newgate och sedan övergår i Cornhill för att sluta vid Aldgate, ovanför Towern. Andra större gator är Gracechurch Street som kantas av många världshus och pubar och som sträcker sig från London Bridge till Bishopsgate och Thames Street, en gata med framförallt bryggerier och fiskhandlare, men också en del andra handelshus, som löper längs med Themsen.

I denna kokande gryta av människor, där hygienien är minst sagt tvivelaktig, är det inte konstigt att sjukdomar sprider sig som löpeldar från stadsdel till stadsdel. Under 1500-talet är det stora gisslet pesten. Man åderlåter sig och stoppar rosmarin i öron och näsa för att hindra osunda dunster från att tränga in, men alla förbiser de hundratusentals svarta råttor som myllrar genom stadens gränder och än mer är man blind för de pestspridande loppor som dessa bär med sig. Varje dag går tippkärrorna genom staden med de dödas lik. Uppsammlarna ringer i sina klockor och ropar åt människor att ta ut sina döda. Vagnarna rullar sedan vidare för att kasta kadavren i de stora gemensamhetsgravarna utanför staden. Hus där pesten har slagit till förseglas sedan med bräder för dörrar och fönster och målas med röda kors så att ingen skall kunna ta sig vare sig in eller ut.

När sedan natten lägger sig över staden dämpas sorlet och trängseln något, men det blir aldrig helt tyst. Vi går fram genom tomma gator och hör stojet inifrån pubar och ölstugor. Ljusskygga individer stryker omkring på gatorna och man gör gott i att se sig om över axeln så att man inte överraskas av ett bakhåll. Genom nattstaden vandrar så Londons bellmen, nattvakten som går gatorna fram med sin lykta och sin klocka, ringer i den och ropar:

*Remember the clocks,
Look well to your locks,
Fire and your light,
And God give you good night
For now the bell ringeth.*

London år 1593 är en väldig smältdegel, en tjock klump av människor av alla former och sinnen. Skådespel uppförs överallt och slagsmål är en vardagsvara. Shakespeare har anlänt för bara några år sedan – ännu har han inte skrivit många av de verk som kommer att göra honom odödlig, men hans föregångare Christopher Marlowe spelas på scener runt om i staden. Narrar som Will Kemp dansar

morris dance och unga pojkar klär sig i klänning för att fylla de kvinnliga rollerna på scenen – inga kvinnor tillåts ännu där. Det är en burlesk tid och en desperat tid. Grisblod sprutar ur gömda säckar när skådespelare dör teaterdöden. Och stora folkmassor samlas för att se hur bödeln sprättar upp brottslingar på avrättningsplatsen, sticka in sin hand under bröstkorgen och slita ut deras levande hjärta. Elisabet håller hov som en inkarnation av jungfrugudinnan Artemis, med prakt och prål och oändliga banketter. Samtidigt dör de lytta och utslagna i skuggan av Newgate, i pest eller kolera utan annat än loppor i penningpungen.

Brott & straff

Rättssystemet i London är en invecklad historia med många detaljer som verkar främmande för oss idag. Vad som följer här skall ses om en mycket översiktlig beskrivning.

Stadsvakten är det organ som mest påminner om moderna polismän. Det rör sig om stora, starka män med svärd eller påkar som patrulerar stadens gator i mindre grupper. De tvekar inte att använda grovt våld när det gäller att stävja gräl eller att arresteras brottslingar, även om de flesta av dem säkert inte slåss i onödan. Flertalet är dock knappast omutbara, bara det sköts smidigt med inte alltför många vittnen. Som jag redan antytt så står London under Lord Mayorn (ung. "borgmästaren") och en rådsförsamlings styre. Deras juridiska makt sträcker sig inte över Themsen till Bankside (även om överträdelse inte är okända), men dock en bit utanför stadens murar. Räkna med att större delen av bebyggelsen på Themsens norra strand ligger under stadens domsfär.

Särskilt utmärkande är kanske Londons många fängelser. Towern är nog Londons mest kända och beryktade. Här placeras bara vissa intrigerande fiender mot staten, svåra våldsbrottslingar och brottsliga adelsmän. Celler för de simplare förbrytarna är mörka och fuktiga, men för en högre adelsman kan livet på Towern ofta förflyta ungefär som vanligt. Visserligen sitter man inspärrad större delen av tiden, men tillfälle till promenader ges och även viss permission

för att företa viktiga ärenden. Och visserligen är cellen ofta kall och fuktig, men besök är tillåtna och fången kan ofta beställa in böcker och andra ägodelar som gör livet på fästningen dragligare.

Annat är det med Newgate, stadsporten där Cheapside lämnar staden. Porthuset här hyser ett av Londons mest illa beryktade fängelser. Här sitter personer som är anklagade för grova brott och väntar på rättegång, tillsammans med fångar av låg börd som väntar på avrättning. Den elisabetanska ordningsmakten är inte främmande för tortyr för att framtvunga ett erkännande och ibland tillgriper den brutala metoder även på dem som har erkänt. Newgate tillsammans med Ludgate (där personer som inte kan betala sina skulder sitter) är båda fängelser för människor som har arresterats och som kan förvänta sig en rättegång. Men flertalet av Londons brottslingar är inte av detta slag.

Småskojare, tiggare, bråkmakare, uppvigglare, tjuvar och annat patrasck som vandrar längs med gatorna kastas i fängelser som the Counter (det fanns två – ett på Wood Street och ett vars läge jag är osäker på) utan minsta rättegång.

Andra fängelser var the Clink för religiösa förbrytare, the Fleet vars fångar främst var ditsatta av drottningen och The Marshalsea som tog hand om dem som begått brott till havs, men också religiösa brottslingar.

Oavsett vilket av dessa fängelser som man slutligen hamnade i så var förhållandena de samma: Man behövde pengar. De flesta fängelser hade tre olika avdelningar – den bästa erbjöd ett relativt fritt och lyxigt liv, medan den sämsta var en källarhåla utan ljus och med sämsta tänkbara kost. Allt på fängelset måste dock betalas. På vägen in måste fången ge en summa pengar till varje portväktare för att denne skulle låsa upp (ju längre in desto finare celler). All mat måste betalas på stället, en summa pengar krävdes om man ville behålla sina egna kläder och tillhörigheter, en annan om man ville slippa bli inlåst i cellen om natten. När pengarna tröt kastades man ner i nästa avdelning för att slutligen hamna i källarhålan där man tvingades tugga pengar av förbipasserande genom fönstergluggen för att få ihop till mat. Svält döden var nog så vanlig i denna miserabla håla, även om fångarna lika ofta dog av sjukdom eller köld.

Straff

Förutom fängelsestraff kunde elisabetanen råka ut för en rad andra otrevligheter. Tortyr, med avancerad utrustning, hörde till standardbehandlingen av de fångar som man behövde ett erkännande av och som skulle upp i domstol. Många mindre brottslingar blev dömda till böter, spöstraff eller en tid i stupstocken. Här visades man upp för allmänheten och blev föremål för både spott och spe. Stupstockar fanns längs med Cheapside, men många fångar kedjades fast vid London Bridge.

Dödsstraff var inte alls ovanligt – snarare var det den vanligaste domen för grövre brott. Dit hörde bland annat förräderi, kätteri, uppvigling och mord. Var man av adlig härkomst innebar detta en

offentlig halshuggning, var man av lägre börd kom man inte så lindrigt undan.

Merparten av dödsstraffen utfördes genom hängning. Denna hängning gick dock inte riktigt till som man kunde förvänta sig.

Den dömda fick snaran om halsen och hängdes som vanligt (dock inte så häftigt att nacken bröts). Innan den stackars saten förlorade medvetandet skar sedan bödeln av hans penis och punkulor (jag har inte kunnat finna någon uppgift om huruvida kvinnor fick en liknande behandling). Efter detta – fortfarande medan den dömda kunde uppfatta allt – skars hans mage upp så att inälvorna rann ut. Så körde bödeln upp handen under revbenen och slet loss hjärtat och först nu dog fången.

Elisabetanerna såg dessa offentliga avrättningar som ett stort folknöje och de prisade högt den bödel som kunde hålla offret vid liv länge nog för att se sitt eget hjärta slitas ur kroppen. ❀

Andra platser...

Bridewell

...var en stor byggnad kring en öppen gård belägen vid Themsens strand utanför stadens västra mur. Här inrättade man ett arbetscenter för utslagna och sjuka, men byggnaden fungerade samtidigt som ett långtidsfängelse för lösdrivare.

Bedlam

En institution för mentalsjuka – eller ett fängelse för galningar om man så vill – beläget utanför muren vid Bishopsgate. Det verkliga namnet var Betlehem Hospital då sjukhuset var vigd åt S:t Mary of Betlehem, men nästan alla kallade det bara för Bedlam.

För att kunna driva sjukhuset skickades patienterna ut på gatorna för att tigga. De bar då alltid en särskild bricka av metall på armen för att de skulle kännas igen. Många fattiga och kriminella använde dock detta som täckmantel – förklädda till mentalpatienter tiggde de på gatorna eller lurade helt enkelt in människor i bakhåll och rånade dem. Tom o' Bedlam var en term som myntades just med dessa bedragare i åtanke (Bess o' Bedlam eller Maudlin för kvinnor) även om den även användes för frisläppta, eller förrymda personer från Bedlam.

S:t Pauls cathedral

S:t Pauls-katedralen var belägen på Ludgate Hill och höjde sig som en väldig jätte över den kringliggande staden. Den var vid denna tid en gotisk katedral med ett märkligt kort och trubbigt torn – spiran brann ned efter ett blixtnedslag 1561 och byggdes sedan aldrig upp.

Katedralen är mötesplats för många människor i London. På den öppna platsen utanför finns oräkneliga stånd som säljer pamfletter av alla upptänkelige slag – ofta varnande skrifter som beskriver hur

man undviker att bli lurad av bedragare, hur man genomskådar marknadsmagiker, men också hur man spelar schack. På kyrkans väggar sitter anslag som erbjuder eller söker jobb och i altargången träffas alla sorters människor för att utbyta nyheter och skvallra om det senaste.

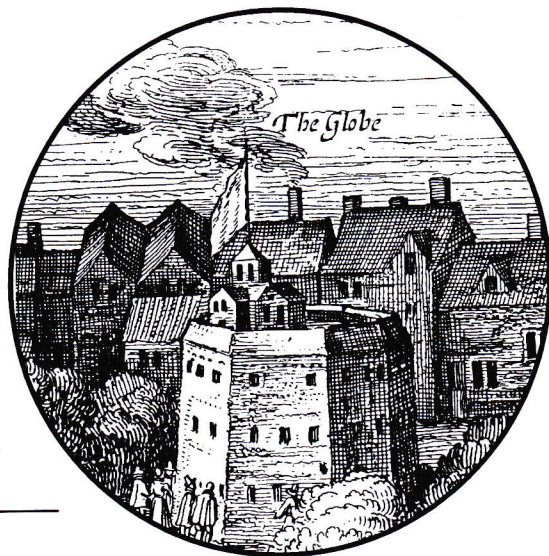
Cheapside

Detta är Londons främsta genomfartsled och handelsgata och därmed en av de få som är utrustade med gatstenar. Längs med denna gata går det att köpa nästan vad som helst i de många stånd och bodar som kantar den. Här sätter staden också ut sina brottslingar i kedjor, eller i stupstock för att göra ett avskräckande exempel av dem. ❀

Rekommenderad läsning: Gámini Salgādo, *The Elizabethan Underworld*, Fran C. Chalfant, *Ben Jonson's London – A Jacobean Placename Dictionary*

Teatern

På sätt och vis är den elisabetanska teatern periodens viktigaste arv till eftervärlden. Christopher Marlowe, och framför allt William Shakespeare har lämnat outplånliga spår på den efterföljande dramatiken. Dessutom är teatern ett av de stora elisabetanska folknöjen och det som sker på scenen är många gånger en förvrängd spegel av samtiden.

Teaterbyggnaden

Fasta teatrar är fortfarande en ganska ny företeelse på 1500-talet. Tidigare turnerade teatersällskapen runt från by till by, eller i Londons fall – från värdshus till värdshus, och spelade på olika gästgiveriers gårdar eller helt enkelt ute i det fria, med några vagnar som kulisser.

Värdshusens gårdar blev förebilden för den första teatern som byggdes i London. Den kallades helt enkelt för The Theatre och uppfördes av James Burbage strax utanför Bishopsgate, där han också placerade sin nästa teater: The Curtain. Dessa, och andra teatrar som uppfördes under 1500-talet, var runda träbyggnader med klinade väggar och halmtak. De var omkring tolv meter höga med en öppen gård i centrum som innehöll ståplatserna (som publiken betalade en penny för) och scenen (ca 12 meter bred och 8 meter djup). Runt gården fanns gallerier och rum i tre våningar. De billigaste rummen kostade två pence, medan de mer bekväma täckta sittplatserna kunde kosta upp till sex pence. Hela byggnaden hade en diameter på ungefär 25 meter och maximalt tolv skådespelare rymdes samtidigt på scenen. Däremot lyckades man klämma in mellan 2000-3000 åskådare på ståplats och i gallerierna. Jag har själv besökt Shakespeare's Globe Theatre, en rekonstruktion av den elisabetanska teatern och kan intyga att det måste ha varit extremt trångt för 1500-talets teaterpublik.

Alla Londons teatrar var stängda långa perioder under peståren 1592-93. Anledningen till stängningarna var att man ansåg att teatern på ett eller annat sätt spred smittan – antingen genom sin omoral eller genom att packa människor samman på en plats med osunda dunster. En anledning som också kan vara en bidragande orsak till att teatern sågs med så oblidla ögon var den att pjäserna ofta var politiskt kontroversiella och att många uppviglare och

upprorsmakare samlades vid föreställningarna för att sedan dra ut på stan och ställa till med ofog.

Elisabetanska teaterscener

Värdshus där man spelar teater:

The Boar's Head, The Red Lion, (har inte kunnat lokalisera dessa två)

The Bull Inn, The Bell Inn, The Cross Keys Inn
(alla tre på Gracechurch Street)

The Bell Savage (intill Ludgate)

Saracen's Head (vid Aldgate)

Teatrar (med byggår):

The Theatre, 1567, norr om staden

The Curtain, 1577, norr om staden

Newington Butts, ca 1580, söder om staden

The Rose, ca 1587, Bankside

The Swan, 1595, Bankside

The Globe, 1599, (när The Theatre rivs) Bankside

The Fortunde, 1600 (ersätter The Rose), norr om staden

The Red Bull, ca 1605, norr om staden

The Hope, 1614 (tidigare björnhetsningsarena), Bankside

Dessutom fungerar *Blackfriars* (dominikanerordens gamla hemvist) delvis som en teater scen fram till 1584 då huset byggdes om till bostäder.

Publiken

Teaterpubliken var av mycket blandat slag. Föreställningarna ägde ofta rum utanför stadens murar, eller på allmänna tavernor, och här blandades horor, ficktjuvar, hantverkare, köpmän, sjömän, tiggare och ädlingar. Det var ett högljutt auditorium – man åt och drack under föreställningen och kommenterade gärna vad som hände på scenen med hög röst. Man applåderade och visslade, eller – om man inte tyckte om någonting – väste mellan tänderna. När besökarna lämnade teatern var alltid marken de stått på täckt av skräp – främst krossade nötskal från de nötter som många mumsade på under skådespelets gång.

Scenen och spelet

Nu vidare, från publiken, till scenen och skådespelet. Scenen på den elisabetanska teatern var ofta till hälften täckt med ett halm-tak, uppbyggt av två pelare. Under detta tak fanns två dörrar in till skådespelarnas loger och omklädningsrum (mycket primitiva och små utrymmen) genom vilka olika roller kunde göra entré. Ovanför dörrarna fanns ett galleri för särskilda scener (som den berömda balkongscenen i *Romeo and Juliet*) där också publik fick sitta under vissa föreställningar (Idén att sitta här var inte att se pjäsen utan att synas av publiken – platserna reserverades för de finaste gästerna). Ovanför det utskjutande taket fanns en hög gavel som rymde maskineriet för scenens falllucka, från vilken också rekvisita och skådespelare kunde hissas ned på scenen. Högst upp vajade flaggan med teaterns emblem som visade att en föreställning var igång.

Kostymer var ofta praktfulla och iögonenfallande, men övrig rekvisita och kulisser var det ont om. Man använde på sin höjd några stolar, ett konstgjort träd och en broderad bonad för att representera olika scener. Till större delen litade man på replikerna som

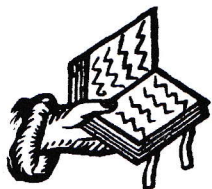
alltid noga anknöt till skådespelets sceneri. Man sparade dock inte på effekterna när det gällde blod. Skådespelarna bar ofta på blåsor under kläderna, fyllda med grisblod. Dessa punkterades av teatervapnen och åstadkom mycket blodsprutande.

Föreställningarna hade inte den uppdelning i akter som de fick när de trycktes på 1600-talets början. Vanligen tog man dock en kort paus för förfriskningar ungefär vid pjäsens mitt. Man skall också komma ihåg att pjäsen alltid ackompanjerades av en liten orkester, som med trummor och blåsinstrument bidrog till scenens ljudeffekter. ✿

Litteratur & inspiration

Några särskilt utvalda verk bland artikelförfattarens källor som kan fungera som inspirationskällor för den som vill konstruera berättelser i den elisabetanska världen:

Anthony Burgess, *Död man i Deptford*

Erik Frykman & Göran Kjellmer, *Aspects of Shakespeare*

F. E. Halliday, *A Shakespeare Companion*

François Laroque, *Shakespeare och hans samtid*

Gunnar Sjögren, *Walter Raleigh: Den sista elisabetanen*

och *Shakespeares samtida och deras dramatik*

Ett verk som inte använts som källa till detta nummer, men som ändå varmt rekommenderas till alla elisabetanska berättelser är Maggie Secaras *A Compendium of Common Knowledge 1558-1603 Elizabethan Commonplaces For Writers, Actors, and Re-enactors* ett 105-sidigt kompendium som finns som PDF-fil på adressen:

www.renaissance.dm.net/compendium/

Londonkarta

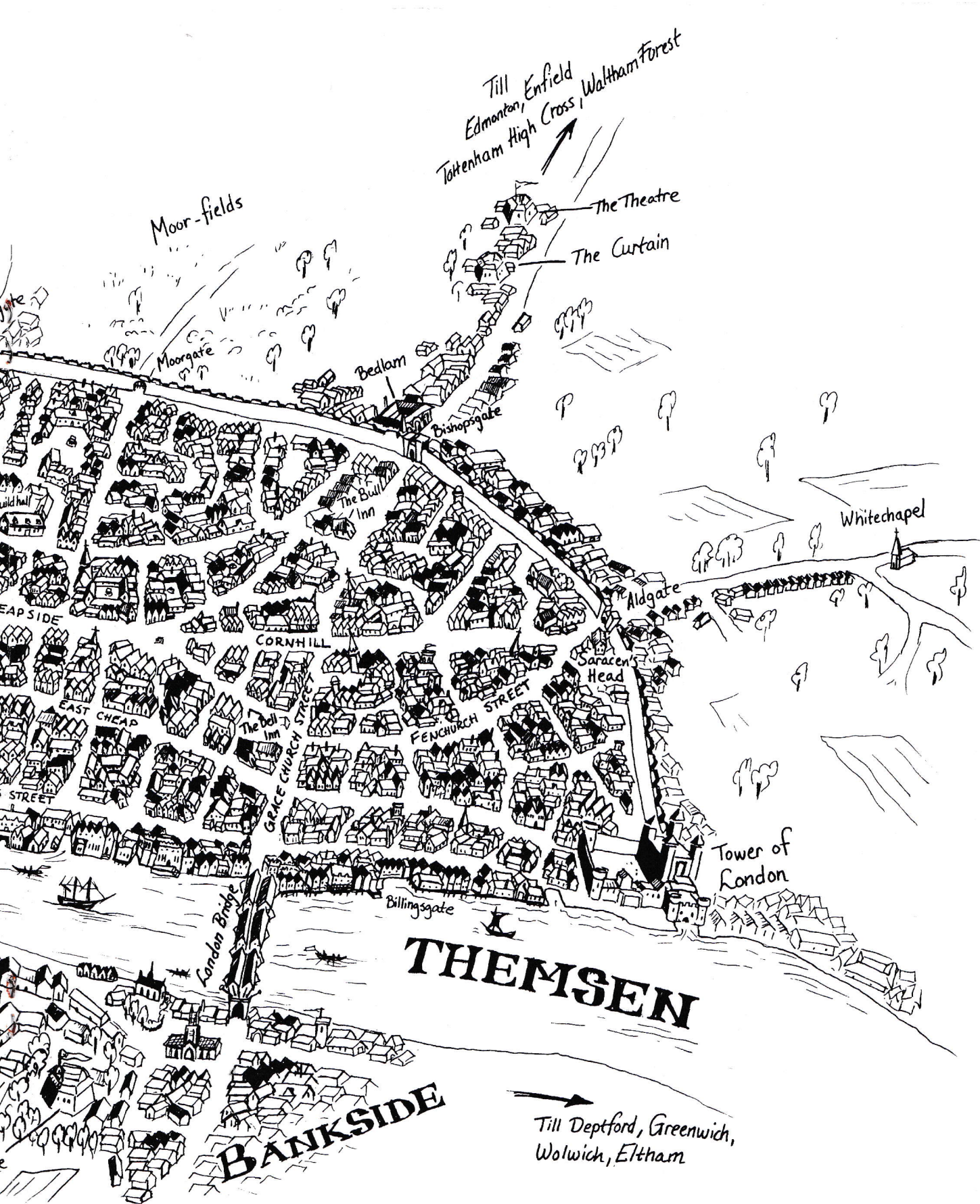
Detta är en rekonstruktion av London kring år 1593 efter källor och bilder från tiden. Det rör sig inte om en perfekt eller fullständig återgivning, men den bör vara tillräckligt exakt för att skapa en tidskänsla vid historisk rollspel. Tidigare i detta nummer har London beskrivits i allmänna ordalag, här nedan återges en kort guide för de rollpersoner som dristar sig att söka olika varor bland de överbefolkade gatorna.

Söker man **tyggrossister** (ofta specialiserade: silkeshandlare, ullhandlare etc.) skall man bege sig till *West Cheape* eller *London Bridge*. Letar man **guldsmeder** gör man klokast i att uppsöka *Goldsmiths' Row* (strax söder om Cheapside). För **specierhandlare** och **kryddkrämare** gäller *Bucklesberrie* (gata som löper ut från Cheapside mot sydöst), för **klädhandlare** (färdigsydda plagg); *Cornhill*, för **skinhandlare**; *Budge Row* (finns kvar idag som en gågata mellan Queen Victoria St. & Cannon St.), för **torkad fisk**; *Thames Street*, för **färsk fisk**; *Bridge Street*.

Järnhandlare återfinns på *Old Jewry* (kort gata fr. Cheapside mot norr, strax öster om gatan till Moorgate) & *Thames Street*, **perukmakare** på *Silver Street* (gata mot väster fr. Wood St. i närheten av Crippelsgate), **bryggare** nära floden (för att ha tillgång till vatten) och **exklusiva juvelerare** och **tyghandlare** på *Cheapside*.

Moor-fields

Till
Edmonton, Enfield
Tottenham High Cross, Waltham Forest

The Theatre

The Curtain

Moorgate

Bedlam

Bishopsgate

The Bull
Inn

Whitechapel

Aldgate

Saracen's
Head

CORNHILL

FENCHURCH
STREET

GRACE CHURCH
STREET

Tower of
London

Billingsgate

THEMSEN

BANKSIDE

Till Deptford, Greenwich,
Wolwich, Eltham

Viktiga Elisabetaner

När följer ett litet uppslagsverk i kända elisabetanska profiler. Något som jag alltid upplever som frustrerande när jag spelleder historiska scenarion är att sakna kända namn att krydda spelet med. Den miljö som rollpersonerna rör sig i framstår helt enkelt som mer levande om SL kan anknyta till några av tidens stora kvinnor och män, om så bara i en bisats. Denna lista är tänkt att vara en hjälp i just detta, den tecknar därför inte några utförliga porträtt av personerna. Däremot kan man kring många av dem spinna små intriger eller hela äventyr. Därför kan det vara värt att bedriva lite egen forskning och läsa på om Marlowe, Walsingham eller Sir Walter Raleigh.

De flesta av namnen i listan är sådana som kommer fram så fort man gräver lite grand i Englands historia, jag har alltså inte bedri-

vit någon direkt omfattande forskning. Detta är anledningen till att det finns så få kvinnor med. Givetvis är det så att de främst är männen som gjort sig kända under den elisabetanska perioden. Trots att landet styrdes av en drottning var England, liksom de flesta länder, ett patriarkalt samhälle och något annat är inte att vänta på 1500-talet. Men det är naturligtvis inte så att det saknades intressanta elisabetanska kvinnor, vilket blir ett dilemma när man iscensätter perioden i rollspel. De enda lösningarna på detta är omfattande forskning eller stor påhittighet.

Vilket du än väljer: glöm inte kvinnorna bara för att de saknas här – 1500-talet blir näppeligen levande med bara halva befolkningen närvarande.

Edward Alleyn (1566-1626) Skådespelare, startade sin karriär i en lokal trupp under earlen av Worcesters patronage. Senare gick han med i Admiral's Men tillsammans med brodern John. Han gifte sig med *Philip Henslowes* styvdotter och ingick ett samarbete med denne inom teaterbranschen.

Francis Bacon (1561-1626) En av tidens största vetenskapsmän, lordkansler, *Essex* närmaste rådgivare och kusin till *Robert Cecil*. Påstås ibland felaktigt vara den verkliga författaren bakom *Shakespeares* verk.

Richard Burbage (1530?-97) Skådespelare i truppen *Leicester's Men*, grundade sedermera *The Theatre*, Londons första fasta scen samt en privat teater i Blackfriars hus vilket han köpte för £600.

Robert Cecil (1563-1612) Statssekreterare och drottningens närmaste man, son till hennes förtrogne minister Lord Burleigh. Styrde i praktiken landet tillsammans med drottningen – är arketyper för den trogne och skarpsynta rådgivaren. På många sätt var han *Elisabets* främsta politiska vapen när det gällde diplomati och intriger. Hon använde honom flitigt i såväl utrikespolitiska som inrikespolitiska angelägenheter. Han fick dock aldrig status som drottningens gunstling ity han var puckerlyggig och klen till växten. Många av tidens kritiker smådade hans utseende.

-DR. DEE-

Doktor John Dee (1527-1606) Främst känd för att vara drottningens livmedikus, men var också en beryktad astrolog och alkemist. Det finns många rykten som omger hans person och man får intrycket att han antingen var en mäktig magiker, en förvirrad bluffmakare eller en stor vetenskapsman. Det finns också de som påstår att han var hemlig agent i drottningens tjänst. Han dog utfattig efter att ha tvingats sälja alla sin böcker. Dee förekommer lite var stans i populärlittera-

turen och i rollspel, vanligen i rollen som mästerlig magiker. *Rekommenderad läsning:* Benjamin Woollet, *The Queens Conjuror*, *The Science and Magic of Dr Dee*, Peter Ackroyd, *The House of Doctor Dee*.

Sir Francis Drake (1543-96) Englands kanske mest kända sjöhjälte från denna tid. Genomförde åtskilliga kapardåd (med skeppet *Golden Hind*), seglade till Amerika och genom Magellans sund och var den första engelska kaptenen att segla jorden runt (1578-79). Han var också viceamiral under Englands stora seger mot den spanska armadan 1588 (själv hade han nog väntat sig att leda företaget, men kom i onåd hos drottningen efter att ha gått i förlust med sina kaparräder mot de spanska kolonierna). Han dog ombord på sitt fartyg i Karibien.

Erik XIV (regeringstid: 1560-68) Sveriges kung vid den här tiden. Intressant i detta sammanhang är att lär ha sänt ett porträtt på sig själv till drottning *Elisabet* tillsammans med ett frieri. Drottningen påstås ha rodnat när hon såg den stilige friarens bild men avböjde, sin vana trogen.

Elisabet I – Jungfrudrottningen *Drottning av England, Frankrike, Irland och Virginien* (1533-1603) Dotter till Henrik VIII och hans andra maka, Ann Boleyn. Besteg tronen som Elisabet I 1559, tjugosex år gammal. Härskade trots den långa titeln i praktiken bara över England. Kraven på Franska

viktiga elisabetaner

tronföljden var knappast realistiska och varken Irland eller kolonien Virginia styrdes i egentlig mening av engelsmän. Hon var en karismatisk gestalt, den naturliga medelpunkten i varje rum. Till detta kom den nästan religiösa kulten som formades kring henne som gav hennes gestalt ett nästintill övernaturligt skimmer. Detta var hennes tid och världen rör på sätt och vis med henne som medelpunkt. Elisabet valde företrädesvis vita kläder – en symbolisk framställning av hennes jungfrudom och var på samma sätt mycket nogga med sin symboliska framtoning. Hon gifte sig aldrig, kanske för att hon inte ville förlora sin makt till en man, men hon höll sig med en rad favoriter – bland dem *Essex* och *Raleigh*.

Essex (1566-1601) Robert Devereux, andre earl av Essex var en av drottningens gunstlingar. Han var hetlevrad och äventyrslysten, seglade med *Drake* till Spanien, kämpade mot Frankrike och ledde attacken på Cadiz 1596. Men han var också lättstött, labil och kokett och skaffade sig många fiender vid hovet. Efter ett politiskt och militärt nederlag i kampen mot det irländska upproret 1599 förvisade drottningen honom från hovet. I sin förtvivlan bestämde han sig för att intrigera mot henne till fördel för *James VI* av Skottland. Revolten misslyckas dock och han halshöggs som landsförrädare.

Mary Firth alias Molly Cutpurse alias Mary Markham alias the Roaring Girl (1570-1650) Född i London, på Aldersgate Street och dotter till en skomakare. Molly (eller Moll) Cutpurse var som namnet antyder ficktjuv, men hon var mer än bara det. Hon klädde sig ofta i manskläder, rökte pipa och slogs med svärd. Hon var en ökad bedragare, tjuv och skojare och ett stort namn i den undre världen. Dessutom sägs hon ha varit en utmärkt skådespelerska och det ryktades att hon en gång hade uppträtt på en Londonscen, vilket i så fall skulle göra henne till Englands första skådespelerska. Typiskt för hennes karriär är berättelsen från engelska inbördeskriget då hon, nu i 40-50 års åldern, lurade med sig General Fairfax, sköt honom i armen, dödade hans tjänarens hästar och stal allt hans guld. **Rekommenderad läsning:** Gámini Salgádo, *The Elizabethan Underworld*.

-ESSEX-

Robert Greene (1558-92) Tillsammans med *Marlowe*, *Nashe*, *Lyle*, *Peel* och *Lodge* var han del av den grupp av författare som reformerade det engelska dramat. Han var universitetsutbildad, liksom alla hans generationskamrater, och han tyckte illa om de nya dramatikererna. På sin dödsbädd skrev han en elak pamflett där han bland annat attackerade nykomlingen *Shakespeare*.

Anne Hathaway (1555/56?-1623) *Shakespeares* fru, härstammade från Stratford on Avon. Mycket litet är känt om hennes släkt och om henne själv. Hon var åtta år äldre än sin man och stannade sannolikt hemma under de många år då han bodde och verkade i London. Paret fick tre barn tillsammans (Se *William Shakespeare*).

Philip Henslowe (?-1616) Teaterdirektör, född i Sussex. På många sätt sin tids teatermagnat. Han uppförde den första teatern på Bankside The Rose och var senare inblandad i både The Fortune och The Hope. Hans styvdotter var gift med *Edward Alleyn*, med vilken han hade en affär. Han ägde en rad fastigheter Southwark, till vilka en del av horhusen på Bankside kunde räknas.

Thomas Hariot (?) Var framstående matematiker, astronom (faktiskt så modern att han ifrågasatte astrologin) och navigatör. Det sas att han var medlem i *Walter Raleighs* ateistiska sällskap.

Ben Jonson (1572-1637) Född i Westminster, startade sin karriär som murarlärling men bytte bana och blev skådespelare och diktare. Han spelade tillsammans med Lord Pembroke's Men 1597 då han sattes i fängelse (Marshalsea, av någon anledning) för att vara medförfattare till den skandalomsusade *Island of Dogs*. Han hamnade i fängelse flera gånger under sin karriär, konverterade ett tag till katolicismen, var god vän med *Shakespeare*, dödade en man i duell och dog slutligen som en uppburd och respekterad författare.

James VI / James I (regeringstid: 1603-25) Skottlands kung, son till *Maria Stuart*, som efterträdde *Elisabet* på den engelska tronen som James I.

Thomas Kyd (1558-94) *Marlowes* främste rival på teaterscenen och även hans bittra fiende. Det är högst troligt att det var han som angav *Marlowe* såsom vardande ateist, efter det att Kyd själv fängslats och torterats på grund av en liknande anklagelse. Kyd kommer dock att klara sig relativt helskinnad undan historien, men dör ändå ett år efter *Marlowe*. Infödd londonbo, son till en notarie. Hans mesta kända verk är *Den Spanska Tragedin* (*The Spanish Tragedy*).

Will Kemp (?-1608?) Skådespelare, clown och dansare, ansågs vara tidens främste komiker. Spelade med Lord Strange's Men och med Chamberlain's Men tillsammans med *Shakespeare*. År 1600 utförde han en s.k. "morris-dance" från London till Norwich vilket väckte stor uppmärksamhet. Han tillbringade några följande år i Italien och det finns referenser som påstår att han dansade "the morrice ouer the Alps". Ingenting är känt om hans död, inte ens när den inträffade.

John Lowin (1576-1669?) Skådespelare, medlem i *Shakespeares* fasta stall.

-NASHE-

Christopher Marlowe (1564-93) Son till en skomakare i Canterbury, utbildade till präst och erhöill sin magistergrad i Cambridge. Beträktades som en av sin tids största dramatiker och poeter. Debutverket var *Tamburlaine the Great*, men han är kanske mest känd för *The Tragical History of Doctor Faustus*. Det sägs att han redan under sina studier värvades av *Francis Walsingham* som drottningens spion och att han var öppet homosexuell. Han misstänktes vara statsfientlig och ateist men dödades i ett krogslagsmål (han fick en kniv genom ögat) i Deptford av en Ingram Fraser innan en rättegång hade kommit till skott. *Rekommenderad läsning:* Anthony Burgess, *Död man i Deptford*.

Earlen av Northumberland (?) Är som namnet säger earl över Northumberland ett större landområde i norra England. Han var känd för drastiska åsikter och det ryktades att han var mycket kunnig i nekromanti (alltså att tala med döda, inte den vanliga rollspels/fantasy-magin med dödsghastar och zombier). Det sas att han var medlem i *Walter Raleighs* ateistiska sällskap.

Thomas Nashe (1567?-1601) Pamflettskribent och dramatiker, medförfattare till skandalpjäsen *Isle of Dogs* men undgicks straff, till skillnad från *Ben Jonson*, genom att fly från staden.

Sir Walter Raleigh (1552/4?-1618) Föddes i Cornwall i en i trakten högt respekterad, om än inte förmögen, släkt. Var under en längre period drottningens favorit och åtnjöt stora fördelar vid hovet. Denna ställning förlorade han så småningom, men behöll sin roll som en viktig spelare i landets politik. Han tjänstgjorde ett tag som officer på Irland, han organiserade kolonisationer till Amerika, han genomförde en del piratdåd och han var med att utforma taktiken när England besegrade den spanska armadan 1588. Han var mycket intresserad av vetenskapliga frågor, skrev en rad böcker och ryktades samla en grupp människor omkring sig som allmänheten kallade "Walter Raleighs ateistiska skola". Han sattes slutligen i fängelse i Tower anklagad för förräderi och avrättades efter många år. *Rekommenderad läsning:* Gunnar Sjögren: *Walter Raleigh - den sista Elisabetanen*.

Maria Stuart (-1587) Dotter till Henrik XIII:s första hustru och laglig arvtogare till kronan för dem som inte godkände kungens skilsmässa. Hon var drottning över Skottland, änkedrottning av Frankrike och katolik och blev en viktig spelplan i det politiska spelet mellan katoliker och protestanter. *Elisabet* lyckades driva henne i landsflykt från Skottland till England och hon avrättades där för att röja undan det hot mot kronan som hennes person utgjorde.

William Shakespeare (1564-1616) Utan tvekan den mest kända elisabetanen idag. Var både skådespelare och författare och trots det stora intresset är mycket lite känt om hans liv. Han föddes i Stratford on Avon och kom till London i början av 1590-talet där han så småningom slog igenom. Då var han redan gift med *Anne Hathaway* och hade tre barn, Susanna och tvillingarna Judith & Hamnet. Han spelade först i truppen

Lord Strange's Men på Rose Theatre och sedan i Lord Chamberlaine's Men efter Lord Stranges död 1593. Han adlades kring 1596 och drog sig mot slutet av sitt liv tillbaka till Stratford där han dog på sin femtioandra födelsedag efter en alltför blöt kväll med *Ben Jonson* och Michael Drayton. Om Shakespeares liv och verk står att läsa i otaliga böcker, varför vi inte skall orda mer om det här. *Rekommenderad läsning:* Gunnar Sjögren, *Shakespeare, dramatiker, människa och myt*.

-WALSINGHAM-

Francis Walsingham (?-1590) Drottningens minister. Beskrivs som puritansk, grinig och egoistisk. Upprättade ett omfattande spionväsen i sin kamp mot katolska intriger. Vissa källor påstår att *Marlowe* var en av hans agenter. Walsingham är den perfekta spindeln i nätet, en sinnebild för den intrigerande och listige ämbetsmannen som har öron och ögon överallt. ☞

Äventyrsläsa

Det här är en rad idéer, utkast och uppslag som går att spinn vidare på för att skapa egna elisabetanska äventyr och scenarion. Och det finns naturligtvis mycket mer än bara detta, den som lusläser texterna i tidningen kommer säkert på minst lika många intrigtrådar och berättelser till.

Walsinghams intriger

Francis Walsingham är drottningens minister och överhuvud för ett omfattande spionväsen. Här finns det gyllene tillfällen att kasta in rollpersonerna i ett nät av intriger, lönnmord, politisk spel och skumraskaffärer. Berättelserna kan utspela sig på en rad olika platser: Vid hovet, i mörka gränder, på landsbygden på jakt efter katolska församlingar eller konspiratörer, i Frankrike, Holland eller Spanien. Rollpersonerna blir alltmer invecklade i förhållandena mellan den anglikanska kyrkan och katolikerna, de träffar på personer som Marlowe och Mary Stuart och det finns alla möjligheter att avslöja sanningar som våra dagars historiker inte har en aning om.

Rollpersonerna kan antingen spela agenter som anställts av Walsingham, personer som arbetar för honom utan att veta om det (kanske har de utsetts till syndabockar) eller så kan de vara agenter för någon av motståndarsidorna: utsända av Påven, Frankrike eller Mary Stuart för att störta drottning Elisabet. Det kan bli en kampanj med stora inslag av paranoia där spelarna verkligen får något att sätta tändarna i för att kunna hålla sig vid liv.

Englands undre värld

Den elisabetanska brottsligheten har ofta en strikt hierarkisk struktur. Vissa tiggare är finare än andra, vissa landsvägsrövare har inmutade revir. Men samtidigt är det djungelns lag som gäller, kan du slå dig fram och vet hur du undviker vedergällning kan du komma långt med list och råstyrka. Rollpersonerna kan spela vad helst för personer som kommer i kontakt med den undre världen: ficktjuvar, zigenare, skådespelare, värdshusvärdar, tiggare, sjömän utan arbete,

stråtrövare, gårdfarihandlare. Alla människor som på ett eller annat sätt inte har en fast bostad har svårt att helt undvika den kriminella världen. Sedan är det upp till rollpersonerna om de vill göra sig en karriär och slå in på brottets bana eller om de vill kämpa sig fram med ett rent samvete.

Kampanjer av den här arten kan avslöja mycket av samhällets undersida och mycket av spänningen kan bestå i att möta ett samhälle i samhället och långsamt lära sig dess koder och oskrivna lagar.

Teaterliv

Det här är en ganska självskriven vinkling för elisabetanskt rollspel. Spelarna spelar rollpersoner som har anknytning till teatern på ett eller annat sätt: De kan äga andelar i en scen, de kan var författare, eller drömma om att bli skådespelare medan de städar åskådarläktarna varje kväll. Den intressantaste varianten är säkert att låta roll-

personerna vara en skådespelartrupp, med eller utan beskydd från någon adelsman. Sedan kan de antingen resa runt på landsbygden och spela på värdshus och dras in i otaliga äventyr den vägen, eller så kan de ha en fast placering vid någon av Londons många scener och möta äventyret på storstadens leriga gator.

Offer för fåravel

Ett sätt att börja en elisabetansk kampanj på är att låta rollpersonerna vara vanligt hederligt folk som mist gård och hem på

grund av fårskötsel. På 1500-talet bedriver kronan en omfattande kampanj i syfte att öka landets ullproduktion. I och med detta tar man ifrån många bönder deras land för att göra betesmark av det. Efter detta måste rollpersonerna hitta ett sätt att anpassa sig till den nya situationen. Det finns inte många möjligheter till omskolning så för flertalet innebär detta tiggargastaven. Men rollpersonerna kan kanske hitta en annan lösning?

Med detta som utgångspunkt kan man bygga en lång kampanj kring det nya liv som rollpersonerna gör sig. Detta är ett bra sätt att tvinga spelarna och rollpersonerna att komma i fas med varandra

– båda kommer ju att hamna i en ny situation och båda måste lära sig att hantera den efterhand. På det sättet slipper man förutsätta att rollpersonerna besitter en väldig massa kunskaper som spelarna inte har. Vill man spela en annorlunda kampanj kan man kanske följa några bönders kamp mot kronan för att återfå sitt land. Det kan vara nog så spännande att försöka komma fram till någon beslutsfattare vid det elisabetanska hovet.

Zigenare – månen folk

Rollpersonerna spelar Zigenare och tvingas kämpa mot fördomar och fattigdom medan de hela tiden befinner sig på resande fot. Här kan man välja att spela en realistisk kampanj där zigenarnas främsta vapen är den vidskepliga skräck som befolkningen i allmänhet hyser gentemot dem. Men man kan också blanda in övernaturliga inslag: Zigenarföljet kan anklagas för att ligga bakom någon verklig häxkonst som drabbat ett samhälle som de passerar igenom. Sedan är det upp till rollpersonerna att lösa mysteriet och ställa allt tillrätta för att rentvå sig själva. Kanske är det *feries* som har kidnappat ett litet barn, kanske har en häxa förbannat byn, eller så är det ett gammalt mord som spökar och gör de döda rastlösa. Det är också möjligt att förse rollpersonerna med verkligt magiska krafter i enlighet med zigenarnas folkstro: spådomskonst, förgörelser, läkekonst &c. Kampanjen kan bli en resa in i zigenarnas mystik.

Hovintriger

Livet vid Elisabets hov är fyllt av spektakulära fester men också av hård konkurrens om drottningens gunst. Rollpersonerna kan spela adelsmän som intrigerar mot varandra och andra om att komma upp sig vid hovet. Målet är att tilldelas ett större gods av drottningen, kanske en titel, ett kaparbrev eller monopol på någon handelsnäring. Här gäller det att hela tiden visa upp en putsad yta, men se till att kunna slå hårt mot den som vänder ryggen för ett ögonblick.

De irländska vildarna

Rollpersonerna reser till Irland och möter en helt annan kultur och ett folk som betraktar engelsmännen som tyranniska förtryckare. Här kan man låta rollpersonerna vara adelsmän som är där på ett politiskt uppdrag, eller statsfiender som tvingats fly landet. Kampanjer och äventyr på Irland kan dels kretsa kring den politiska spänningen mellan ön och England, dels kring den interna politiken. Men här finns också möjligheter att spinna vidare på gammal keltisk mytologi. Elisabetanen såg Irland som ett otämligt och barbariskt land och här kan mycket av de gamla sedvänjorna leva kvar... kanske också de gamla gudarna är vakna.

Mysteriet på Roanoke

Englands försök att kolonisera den nya världen kom av sig för ett tag när samtliga kolonister på Roanoke i Virginien spårlöst försvann. Rollpersonerna måste på ett eller annat sätt, av en eller annan anledning lösa mysteriet. Antingen är de sjöfarare som anländer på plats efter att befolkningen har försvunnit, eller så spelar de själva kolonister och får uppleva vad egentligen var som hände. Här kan få tillfälle att väva in indiansk kultur, men kanske också indianska myter och folkstro. Vad är det som säger att inte kolonisterna råkade bryta mot något urgammalt tabu och att försvinnandet var konsekvensen av detta? Var är de nu i sådana fall? Det är också möjligt att strunta i vad vi idag vet om Amerikas urinnevånare och bygga upp en mytologi utifrån vad Européerna trodde om den ”nya” kontinenten. Trots allt rör det sig om oupptäckt vildmark och vad som helst kan gömma sig här. Inspiration kan man hämta från alla de skepparhistorier som cirkulerar vid tiden och som berättar om märkliga monster, monstruösa folkslag och kopiösa mängder guld gömda i bortglömda städer och tempel.

Raleighs ateistiska skola

Det gick rykten om att Sir Walter Raleigh och en grupp människor kring honom hade bildat en ateistisk skola, där de lärde sig hädiska saker, kanske till och med svartkonster. Vad var sanningen bakom denna sammanslutning? Rollpersonerna får här möjligheten att ta reda på det. De kan spela representanter för ordningsmakten, eller ännu hellre adelsmän med intresse i affären. Det är en mycket känslig sak att börja nysta i och ju längre rollpersonerna kommer desto mer dras snaran åt också kring dem. Har Marlowes död någonting med saken att göra? Var slagsmålet då han dödades uppgjort? Vem tjänade i så fall Ingram Fraser? Hur stor är konspirationen?

Elisabetansk dramatik

Slutligen: Varför inte lämna det historiskt korrekta rollspelet och bygga ett äventyr på en Shakespearepjäs. Eller ta och skapa något helt nytt med den elisabetanska dramatiken som mall. Använd t.ex. Shakespeares system med kaos och ordning för att skapa intrigen. Kanske kan man också placera handlingen i en kvasi-historisk tid precis som 1500-talets dramatiker gjorde. Det här kan bli en mustig berättelse med mord, krig, häxkonster, övernaturliga väsen och himlastormande romantik. På sätt och viss kan det vara lätt att glida över gränsen och skapa ett fantasyäventyr på detta sätt, men tänk samtidigt vilken annorlunda fantasy det blir när förankringen finns i den elisabetanska erans tankesätt och inte i dagens post-tolkienistiska litteratur. ☛

Pengar & varor

För eller senare kommer de flesta rollspelsäventyr fram till en punkt där det är viktigt att veta priset på någonting, där man vill få reda på hur mycket någon tjänar, eller där man helt enkelt undrar över vilket myntsystem man rör sig med. I historisk rollspel är det extra kinkigt att rekonstruera detta och många gånger måste man förlita sig på ungefärliga antaganden eller ren improvisation. De tabeller som återfinns här är tänkta som en hjälp för dylika approximationer.

Vill du inte besvära dig med sådana här monetära problem så kom ihåg att det alltid finns en utväg – strunta helt enkelt i att ange priser och löner och håll dig till allmänna begrepp som ”dyrt”, ”överkomligt” och ”billigt”.

M Y N T

£ = pound, s = shilling, d = penny

Silver	
Mynt	Värde
Halfpenny	½ d
Three-farthings	¾ d
Penny	1d
Three-halfpence	1½ d
Half-groat	2 d
Half-crown	2½ d
Threepence	3 d
Quarter-shilling	3 d
Groat	4 d
Sixpence/Tester	6 d
Half-shilling	6 d
Shilling	12 d
Quarter-angel	2 s 6 d
Crown	5 s
Angel	10 s

Guld

Mynt	Värde
Quarter-angel	2 s 6 d
Half-crown	2 s 6 d
Half-angel	5 s
Crown	5 s
Angel	10 s
Half-sovereign	10 s
Half-pound	10 s
Ryal	15 s
Pound	20 s
Heavy Sovereign	30 s

L Ö N E R

Exempel	Lön	Kommentarer
Mkt framgångsrik köpman	Upp till £ 100 000/år	De köpmän som handlade med utlandet hade högre inkomst, liksom de som ägnade sig åt låneverksamhet.
Drottningen	£ 60 000 - £ 75 000/år	Inkluderar utgifter för hovhållning och det kungliga hushållet.
Lord Burghley	£ 4 000/år	Drottningens minister & nära vän. Lönen från de ämbeten han innehade uppgick bara till £100/år. Ämbetsmän hade ofta en rad andra inkomstkällor.
Adelsman	£ 1 500 to 3 000 /år	Mycket av detta var bundet i land och i diverse underhåll till familj och släkt.
Ståndsperson (lågadel)	£ 50 - £ 150/år	Huvudsakligen från hyresintäkter och från den egna gården.
Framgångsrik köpman	£ 100/år	
Kyrkoherde, landsbyggden	£ 20 /år	
Snickare	ca 5s /vecka = 260s/år = £ 13/år	
Grovarbetare	3d - 4d om dagen = ca £ 5 /år	

Militära löner

Rang	dagslön
Kapten	8 shillings 96d
Löjtnant	4 shillings 48d
Fältskär	4 shillings 48d
Fänrik	2 shillings 24d
Trumslagare	20 pence
Sergeant	1 shilling 12d
Korpral	10 pence
Pikenerare	8 pence*

* 4 1/2 pence om dagen togs från lönen för att betala för mat.

Vidare läsning:

Challis, C.E., *The Tudor coinage*
 Josset, C.R., *Money in Britain*

forts...

V A R O R

Här finns bara ett mycket begränsat utbud avsett att ge ett hum om elisabetanska priser. Behöver du improvisera kan du anta att 1 pund motsvarar ca 10 000 SEK i dagens peningvärde. Det är en mycket grov uppskattning, men den fungerar när man inte är så noga med detaljerna.

Kläder

Hyskor & hakar	1 shilling/1000
Mantilj (soldatkappa)	15-16 shillings
Broderat band att sätta vid knät	5d
Ett par venetianska hosor	17d
1/2 yard blaggarnsväv	16d
1 par läderfickor till byxor (inkl. arbete)	6d
1 par byxben i lammskinn	16d
Silkesfodring av mantel	2d
Spetskrås i silke och silver	15s
1/4 uns spets i guld	2s 6d
1 par skor med spännen	8d
1 par finskor i kalvskinn	8d
d:o i vitt skinn	14d
3 par skor och 1 par tofflor	3s
1 par stövlar med 3 spännen/stövel	6s 8d
1 par stickade långstrumpor	6d
Jacka kantad med sammet	8s
Broderi, silke	6d/dussin stygn
Klänning med pipkrage och brämad med vitt lamm	16s
Aftonklänning i svart siden	
brämad med sobel	41s
Kappa i sammet	£16

Tyg

Svart tyg (till ytterkläder)	16s/yard
3 dussin knappar	9d

Hattar

Liten filthatt med sammetskant, för män	4s. 6d.
Bred filthatt av spansk modell	1s. 4d.
Grå filthatt med kantband	1s. 3d.
Färgad filthatt	2s
d:o något maläten	1s

Vapen och rustningar

Pilbågar

Utländsk idegran, högsta kvalitet	6 shillings, 8 pence
Något sämre kvalitet	3 shillings, 4 pence
Engelsk idegran	2 shillings

Andra vapen

Caliver (lätt musköt)	12 - 30 shillings
Musköt (tyngre)	12 - 40 shillings
Pik/hillebard	2 - 3 shillings
Svartkrut	7 pence/pund

Logi

Säng, fjäder	1 pence/natt; 6 pence/vecka
Dubbelsäng, fjäder	8 pence/vecka
Dubbelsäng, ull	4 pence/vecka

Spel

Kortlek	2 pence
---------	---------

Husgeråd

Träskålar	1 pence
Träskedar	¼ pence

Måttförklaringar

1bushel = 36,4 liter	1 halvspann
1pound = 0,45 kg	1 skålpund
1ounce = 26 gram	1 uns
1gallon = 4,5 liter	2 kannor
1pint = 0,57 liter	1 halvstop

Mat

Frukt & grönsaker

Äpplen	3d/farthing
Lök	½d/bushel
Russin	3d/pound

Kött

Nötkött(högsta kvalitet)	3d/pound
Kyckling	1d
Gås	4 pence
Sill	3s per 200
Får (högsta kvalitet)	1 ½ d/pound
Ostron	4d/bushel
Vaktel	½ d

Mejeriprodukter

Smör	¾ p/ 3 ounces
Ost	1 pence/6 ounces
Kalvdans	¾ d, 2p/½gallon
Ägg	2 d/dussin

Kryddor

Vitlök, ett knippe	3 farthings
Socket	1s/pund
Kryddnejlika	11s/pound
Kanel	10s 6d/pund
Ingefära	3s 8d/pund

Bröd & spannmål

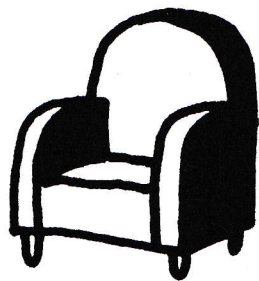
Skorpor	1 ½ p/pund
Bröd, 1 limpa	2d
Honung	2 groat/½gallon
Havremjöl	1 penny/pint

Alkohol

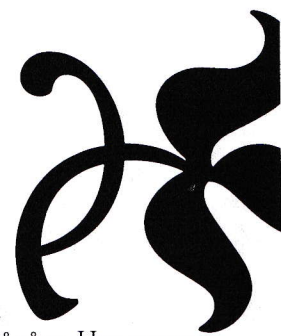
Öl	½ d/sejdel
Vin, franskt	2s/flaska

Listorna över varor och pengar på dessa sidor är en översättning och bearbetning av en sammanställning som Gary Kaphart har gjort. Kaphart är engagerad i en så kallad *reenactment*-rörelse med fokus på den engelska renässansen och har publicerat en del material om 1500-talets England på nätet. Besök hans sidor på: www.webcom.com/st_mike/

boklådan

Denna gång har NisseNyttis läsefåtölj någonting klassiskt över sig. Vinrankor och murgröna slingrar sig runt ben och armstöd och mellan löven kan man skymta dansande gestalter. Vi sätter oss till rätta, riktar läslampan och slår upp boken...

”På stranden intill floden Sidon försökte en tjur härma brunstiga fåglars läten. Det var Zeus. Hans kropp darrade som när bromsar bits. Men det gjorde inte ont, det kittlade ljuvligt. Det var Eros som lyfte upp flickebarnet Europa på hans rygg.”

Så börjar Roberto Calassos bok *Kadmos och Harmonias bröllopsfest*, och redan här tappar jag andan. Det tjänar ingenting till att förneka det, Calassos bok är en av mina stora favoriter – alla kategorier. Här finns en blandning, en känsla, ett mustigt språk och en intellektuell lek som jag inte stött på någon annanstans. Jag skriver detta med subjektiv blick, men jag kan inte göra annat – Calasso trollbinder mig.

Men vad handlar allt detta om? *Kadmos och Harmonias bröllopsfest* är en bok om de grekiska myterna. Sådana finns det många av, men just denna är speciell. Calasso berättar på ett sätt som gör att allt känns nytt, också för den som läst dessa berättelser tusen sinom tusen gånger. Och hans perspektiv är överraskande.

I inledningen berättar han om Europa och Tjuren, men han börjar i slutet – med bortrövandet. Strax frågar han sig själv ”Men hur började allt detta?” Och så tar han ett steg bakåt och berättar vad som hände alldeles innan flickan besteg tjuren. Sedan ställer han samma fråga igen och tar läsaren ännu längre bakåt i tiden. Så vidgar han perspektivet, berättar om andra myter, andra kvinnor, andra bortrövanden. Snart har man nästan glömt Europas öde, men så

är det där igen. Samma berättelse, men nu en helt annan. Calasso motsäger sig själv – gång på gång. Han presenterar otaliga varianter av samma händelse, men hela tiden finns något som återkommer: En blomsterkrans, en handling, ett djur, ett mord, en våldtäkt...

Små detaljer lyfts fram ur berättelsen och blir magiska, laddade med hemlig betydelse. Och här framträder till slut myten på ett nytt sätt för läsaren. Berättelserna flätas samman till en brokig gobeläng där gestalterna rör sig fram och åter, där blodet verkligen flyter och där döda gestalter får liv och färg. Det är en halsbrytande upplevelse, man måste hela tiden sitta på helspänn för att förstå vad som berättas och hur just detta hänger ihop med allt det tidigare. Men det är värt det.

Ingen annanstans har jag träffat på en författare som så övertygande rekonstruerar de klassiska myternas värld, eller som så elegant kan göra det gamla relevant för en modern människa. Funderar du på att förlägga en rollspelskampanj i Grekland? Tänker du på något sätt beröra den grekiska myten – de må vara i bordsrollspel eller lajv? Gå då genast iväg och skaffa dig ett exemplar av den här boken. Vem vet, du kanske inte alls faller i trans över den som jag. I så fall är det bara att beklaga – att låta Calasso öppna myterna är en fantastisk upplevelse. Du får nöja dig med att rynka på näsan och förtala min goda smak. Men faller texten i god jord kan du inte göra annat än att förundras över hur torftig din syn på den grekiska myten tidigare var. ✎

Roberto Calasso, *Kadmos och Harmonias bröllopsfest* (Brombergs 1994)

Kampanjer och spelledande

Del 2

av Leif Eriksson

Första delen av den här artikeln publicerades i NisseNytt nr.17

2. Fallgröpar

Varför är det så att kampanjer sällan håller så att säga "hela vägen ut"? Är det så att det är spelarens fel eller kan det vara så att man som spelledare kanske begår ett eller annat misstag? Finns det kanske ett eller annat misstag som kan visa sig genomgående för flera spelledare?

Som spelledare har man en tendens att begå misstag som allt för ofta kan resultera i att en kampanj kraschar. Det är inte lätt att identifiera dessa problem och än mindre undvika att upprepa dem.

Ett axplock av s.k. fallgröpar presenteras nedan. De skall på intet sätt ses som den definitiva samlingen med misstag som man som spelledare kan begå istället skall de ses som en från min sida personlig reflexion som förhoppningsvis kan vara till hjälp för nya och erfarna spelledare.

Kontroll

Spelldare motiveras b.l.a. av möjligheten att få skapa en intressant miljö i vilken spelarnas karaktärer får genomleva spännande dramer. Tyvärr är det ett faktum att vissa spelldare tenderar att bli lite för kontrollerande. Detta kan t.ex. yttra sig i att karaktärernas handlingar ifrågasätts om de går mot spelldarens väl lagda planer, att spelares planer av någon konstig anledning misslyckas trots väl planering - som om motståndarna hade en insiderkälla. En risk är att en spelldare med detta attitydproblem hamnar i en maktkamp med spelarna.

Powertripp

Tyvärr visar det sig att det inte bara är spelare som kan vara powergamers utan också spelldare. Detta brukare ofta ta sig formen av extremt mäktiga NPC:are som allt som oftast trycker ned spelarkaraktärerna. Det kanske är ett sätt för spelldaren att "visa vem som bestämmer" eller för spelldaren att få möjlighet att spela den karaktär som han eller hon aldrig skulle få möjlighet att agera som spelare i en "normal" kampanj.

Som spelldare är det viktigt att ge karaktärerna möjligheten att interagera både med karaktärer och NPC:s, överlägsna som underlägsna.

Dåligt påläst på regler/fakta

Om spelldaren inte är påläst på reglerna till det spel man använder och spelldaren ändå insisterar på att använda reglerna kan detta ställa till med problem. Som spelldare är det också viktigt för att upprätthålla illusionen och respekten hos spelarna att man är lite av expert på ämnet som avhandlas i kampanjen oavsett om det rör sig om Chicago, 1920-talet, western eller flygplan.

Inkonsekvens

.....
Att vela fram och tillbaka på ex. regelfrågor är något som bör undvikas. Det skapar osäkerhet hos spelarna och misstro mot spelledaren.

Handlingen koncentreras runt en karaktär

.....
Det är tyvärr lätt att man koncentrerar handlingen runt en eller flera, men inte *alla* av spelarkaraktärerna. Det är mycket viktigt för en fungerande kampanj att alla karaktärer är integrerade i kampanjen och dess bakgrund. Använd gärna en styr- eller färdigmodell (se *NisseNytt* nr.17) när karaktärerna skapas för att på detta sätt integrera dem i kampanjen.

Favorisering

.....
Detta är närbesläktat med Problemspelare (se *NisseNytt* nr.17) men är av en mera synlig och medveten natur. Spelledaren tar helt enkelt en spelares parti och ger fördelar som de andra spelarna uppfattar som favorisering. Detta kan skapa mycket ont blod och det måste framgå om favorisering ändå sker att den gör det på grund av karaktärens egen kraft och inte för att spelledare och spelare råkar vara bästa polare, alternativt kilar stadigt.

Naturligtvis måste karaktärer behandlas olika men det måste givetvis vara motiverat och spelarna måste vara med på det som sker. Det får inte te sig som omotiverad favoritisering eller omvänt, omotiverad bestraffning av spelare/karaktärer.

Mobbaren

.....
Detta synnerligen otrevliga drag har jag faktiskt själv utsatts för, som spelare i en kampanj som gick av stapeln i Uppsala för inte så länge sedan. Jag trodde faktisk och hoppas ännu, att detta är ett isolerat problem, men när man har att göra med orpon till spelledaren kan detta problem uppstå. Nu är jag inte så säker på att spelledaren riktigt var medveten om vad han höll på med, men att driva med spelaren, på spelarens bekostnad mitt under spelets gång är naturligtvis mycket dålig stil och jag måste tillstå mycket obehagligt. Tyvärr så sa jag aldrig till utan hoppades alltid att det skulle så att säga försvinna, att det var en engångsföretelse. Jag ville inte

uppfattas som en gnällspik och riskera att ännu en gång bli måltavla för andras skämt.

Gör inte samma misstag som jag utan ta tag i det. Snacka på tu man hand med andra spelare och se vad de uppfattat – och framförallt bör du prata med spelledaren. Om det inte fungerar bör du hoppa av. Ingen spelledare förtjänar att ha en kampanj där han eller hon får dig att må dåligt.

Problemskaparen

.....
Ibland som spelare uppfattar man att spelledarens plott bygger på att skapa problem för karaktärerna. Visst måste problem få finnas, annars skulle utmaningen försvinna. Men spelledaren måste också belöna karaktärerna när de lyckas (om de får lyckas dvs...) med mer än att kasta ut lite xp. Spelledare som njuter av att skapa problem för spelarna, som använder detta som sin huvudsakliga syssla kommer tyvärr att med sitt destruktiva kampanjuppbäggande att sänka både spelarnas humör och i förlängningen kampanjen.

Det är viktigt att både skapa utmaningar, problem men också ge spelarna lite positiv återkoppling här och där i kampanjen. Allt skall inte vara en nattsvart härva som är i det närmaste omöjlig att lösa. Lägg in en och annat oas då spelarna och karaktärerna får möjlighet att andas ut och ladda batterierna

NPC - spelaren

.....
Det viktigaste för denna spelledartyp är att få visa upp sina häftiga NPC:are och fram till dess får spelarkaraktärerna inget eller lite utrymme men de har också liten eller ingen möjlighet att påverka dessa NPC:are fram till dess att spelledaren har tröttnat på dem.

En annan version av den destruktive NPC-spelaren är den vars spelare utan någon som helst konsekvens är otrevlig och avvisande mot spelarna. Att det förekommer otrevliga karaktärer är helt naturligt men när detta drag är genomgående för alla karaktärer, var enda en, måste man reagera som spelare. Detta är naturligtvis ett sätt för spelledaren att sätta sig på spelarna, att visa ”vem som bestämmer”, något som jag också upplevt som spelare. Detta genomgående drag kan tyda på att spelledaren är osäker och måste pissa in sitt revir genom att visa på heriarkin, och detta kan vara ett sätt.

Teaterapan

.....
Här är en spelledare som använder spelarna som sin egen åskådarskara och spelledarrollen som ett tillfälle att få stå mitt i blickfånget, att få uppmärksamhet och som en förberedelse för högre teaterstudier. Spelarna får lite eller inget utrymme att agera, de paciferas och spelledaren fungerar istället som berättare och spelarna som lyssnare.

Här krävs det att spelarna är aktiva och att de helt enkelt påpekar för spelledaren vad de förväntar sig av kampanjen, dvs att de också får agera.

Vad är det som går och går men aldrig kommer fram?

.....
Karaktärer på resor som aldrig tycks få ett slut! Om detta kan kombineras med att inga som helst möten underresan av relevans för kampanjen sker är det ett säkert sätt att tråka ut spelarna.

Regelfixering

.....
Scen: klimaktiskt slutstrid mot den fruktade ondingen. Efter en apokalytiskt spännande miljöbeskrivning kastar sig de dödsföraktande karaktärerna mot sin nemesis... ”vänta jag skall bara gå igenom attacksystemet för er”... – SL punkterar stämningen. Ett omvänt förhållande kan råda som innebär att en eller flera spelare sitter och bladdrar i regelböckerna och talar om vilka fel som SL gör.

Tyvärr råkar man som spelledare/spelare ut för regelpedanter och människor som inte är van vid den stil som du önskar. Ett bra sätt att undvika detta är att i inledningen av kampanjen säga till vad som gäller. Naturligtvis finns det spelare som spelar med mycket regler och är väl pålästa på dem. Om alla är med på den stil som kommer att användas före kampanjen sätter igång brukar detta problem lösas.

Straff

.....
Att straffa spelare och deras karaktärer för att de gått emot dig som spelledare eller för att de gått mot dig på det personliga planet är att undvika till varje pris. Undvik att straffa karaktärer som begått misstag. Det är fullt naturligt att karaktärer som begått ett misstag får skörda sina bittra frukter, men denna respons skall ske i

kontexten av kampanjen och stå i paritet med det sammanhang som den utfördes i.

Att döda en karaktär

.....
Om det finns en annan möjlighet som ändå är realistisk bör detta drastiska sätt undvikas. Dödande av karaktärer är ett mycket bra sätt att sänka stämningen i en spelgrupp, stigmatisera en spelare och sänka kampanjen. Naturligtvis måste möjligheten existera för att spänningen i en kampanj skall fortgå och att spelarna inte upplever att de kan göra precis vad som helst utan att drabbas av respons från omgivningen. Denna respons skall dock stå i paritet med handlingarna. Om dessa är av sådan art att döden för karaktären är den enda responsen så skall det appliceras, men endast då. I annat fall bör en eller flera öppningar återfinnas som karaktären kan använda sig av för att undvika sitt potentiella möte med liemannen.

Undvik systemjargong

.....
Var sparsam med att använda systemet och rulla en massa tärningar i tid och otid. Detta bryter stämningen, gör att tempot förändras och bryter illusionen som rollspelande, när det är riktigt bra, kan uppnå. Låt spelarna slå sina test men med måtta och bara när det verkligen gäller.

Dessa är bara ett axplock av dåliga drag, fallgropar som jag som spelledare har funnit själv och vissa andra som jag har blivit utsatt för som spelare. Av dem ser jag mobbaren, problemskaparen, kontrollfreaket och den destruktive NPC-spelaren som de allvarligaste hoten mot en fungerande kampanj, och i kombination är de direkt destruktiva inte bara för kampanjen men också för spelledarens rykte och för vänskapen mellan spelledare – spelare. ✂

[Del 3 i denna artikelserie kommer att publiceras i ett framtida nummer av NisseNytt (red.)]

STAFFANS SPALT

Sommaren 1991 var en magisk sommar. I mitt minne är den fylld av fester och rollspelsessioner som varade till gryningen. Kanske började den när jag och Mats anföll studenttåget som vandrade genom ett sommargrönt Mora i början av juni. Anders tog studenten och vi förärade honom en stilig mintgrön struthätta med röda och blå fiskar på. Eftersom Anders skulle mötas av släkten nere i Tingshusparken var han nog måttligt road över det vackra tillägget till hans examenskostym. Jag och Mats var däremot överförtjusta över vårt lyckade dåd och studsade muntra vidare mot sommaren.

Sommaren 1361 reste Silvermånens väktare till Visby. De var ett märkligt sällskap med mystiker som färdats till den stora handelsstaden eftersom man förutspått en ödesdag då märkliga saker skulle ske. Med i följet fanns Burbuelis, Wilhelm i Däliden och Myrrdin, tre spåmän som stundtals även fuskade som relikförsäljare. Under en händelserik vecka upplevde de både äventyr, mystik och dramatik. Likt svarta skuggor smög de genom Visbys gränder på jakt efter illgärningsmän och mysterier. Så här i efterhand kan det tyckas att deras enda egentliga misslyckande var att de aldrig lyckades sälja sin samling av relik, en hög med kycklingben som blivit över efter lunchen. Och detta trots att benen, som ursprungligen påstods ha tillhört Johannes Döparen, slutligen tillskrevs en kyckling som den berömde kyrkomålaren Albertus Pictor målat av en gång för länge sedan.

Det är alltid svårt att i efterhand lista ut när någonting verkligen började, men kanske var det en solig sommardag under medeltidsveckan i Visby 1991 som sagan om NisseNytt inleddes. Mats, Anders och jag hade slagit oss ner i skuggan under Botaniska trädgårdens träd med våra pizzor för att äta. Våra svarta mantlar såg mycket effektfulla ut, men de var också allt annat än svala. Därför var det mycket skönt att dra sig tillbaka till skuggorna ibland.

Många spännande ämnen avhandlades där i parken och ett utav dem var framtiden för Mora Rollspelsklubb. Hur skulle det gå för den klubb vi en gång grundat när nu också Anders skulle lämna den och ge sig ut på vandring i världen? Vi var väl ganska oroliga, men hoppades ändå att de medlemmar som var kvar i Mora skulle klara av att driva klubben vidare. Men skulle man inte kunna hjälpa dem på något vis? En klubbtidning skulle kanske vara en bra idé.

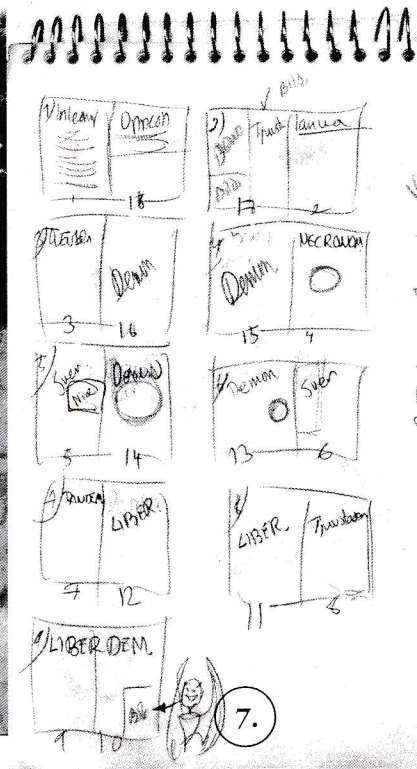
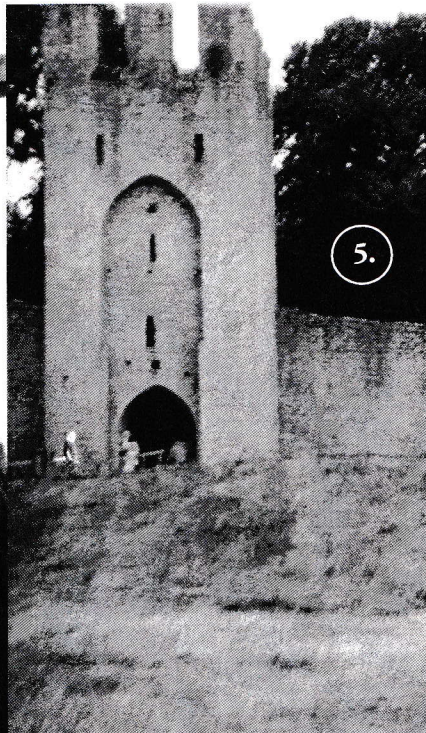
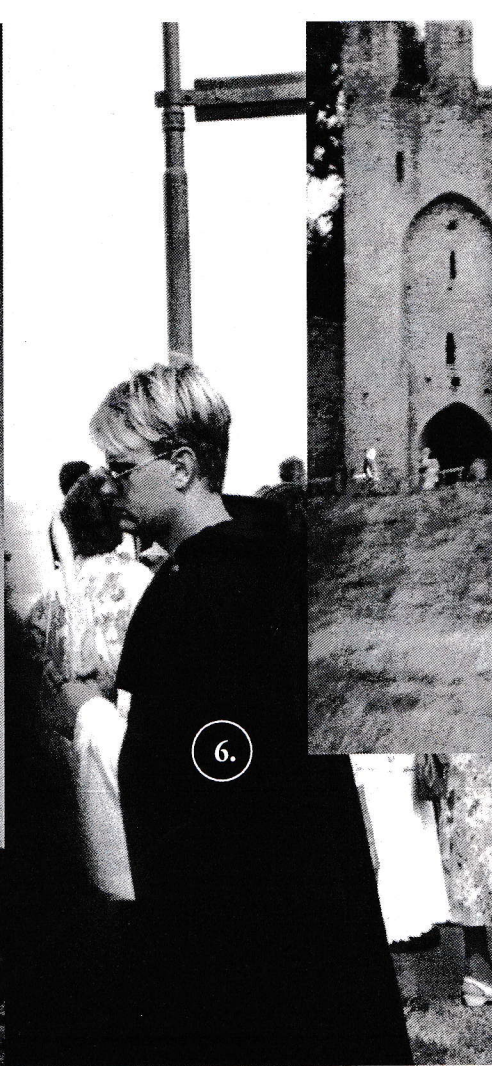
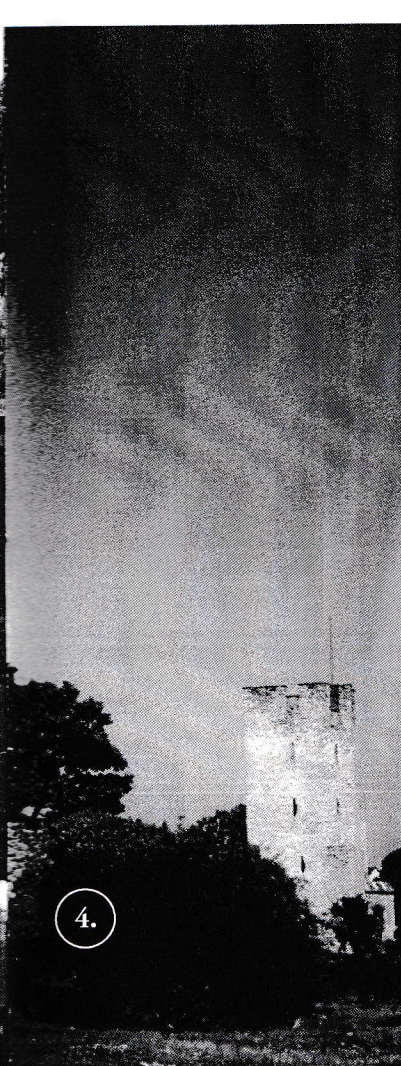
Som så många goda idéer blev tanken på en klubbtidning liggande en stund i en dammig vå. Mats och Anders var i Uppsala och själv studerade jag i Göteborg. Någon tidning lyckades vi inte tillverka.

En mörk och regnig höstkväll beslöt jag mig för att något måste hända. Jag tog med några burkar Cola och begav mig till Chalmers datasal. Där slängde jag ihop det lilla fansinet Trollspegeln för att visa mina kumpaner att det faktiskt gick att göra en tidning. När jag tittar på det lilla fansinet i dag, tio år efteråt, förstår jag varför Anders valde att kalla eländet "Ungdomssynder" när det återtryck-

tes i samband med min disputation 1998. Det var tämligen uselt, men det var också meningen. Om jag ensam kunde slänga ihop ett uselt fansin på någon timme borde vi tillsammans kunna uträtta mirakel. Startskottet var avfyrat och äventyret NisseNytt hade börjat.

Det första egentliga fansinet kallade vi för Morgonstjärnan. Där diskuterade Anders vad rollspel egentligen var och Sven recenserade spelmodulen Krilloan. Jag och Mats hade fullt upp med layout och grafiska illdåd. Anders får nog fortfarande rysningar när han tänker på de usla scanningar som vi gjorde av hans stackars teckningar. Inte heller Morgonstjärnan är något mästerverk, men nu hade det i alla fall börjat på allvar. Och föga anade vi vad som väntade i framtiden.

*

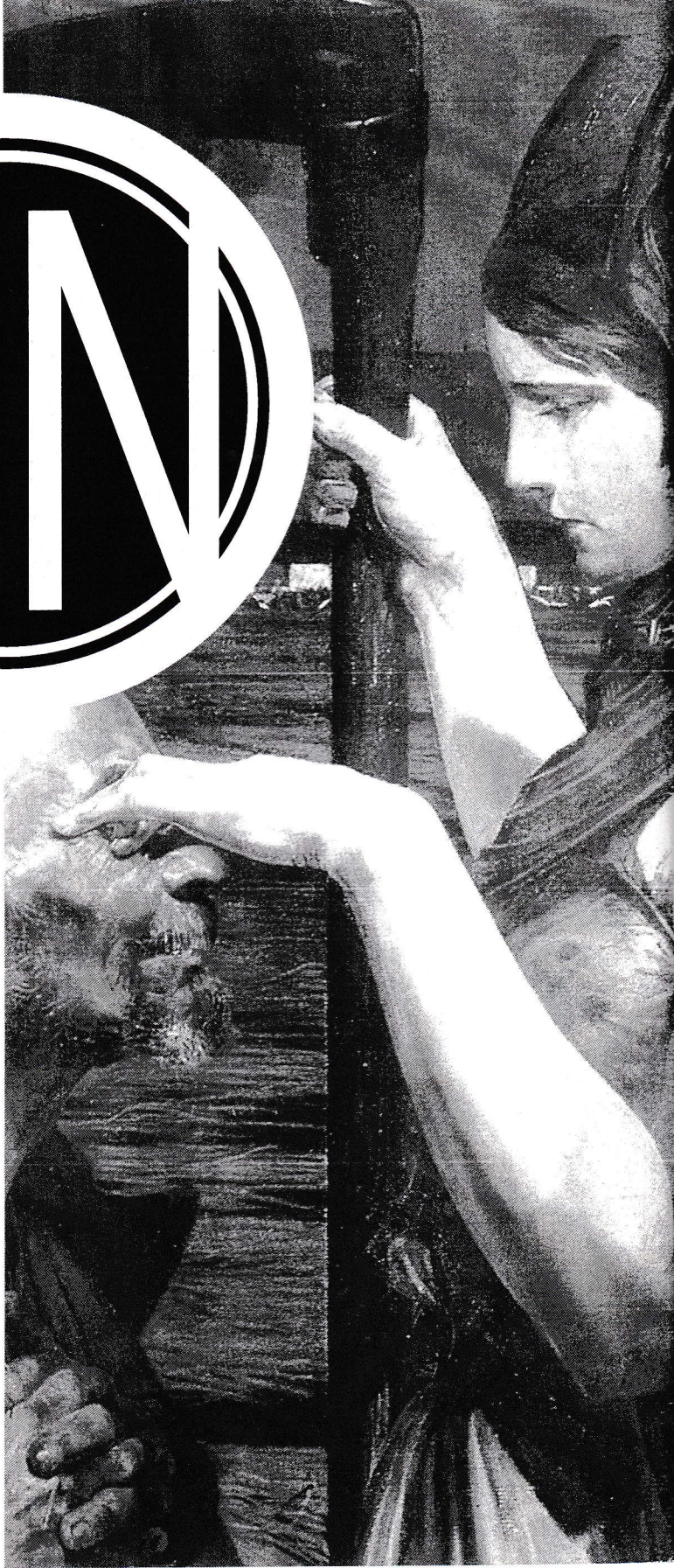
Bilder:

- 1 & 2 – Botaniska trädgården, Visby
- 3 – Mats spår i kort
- 4 & 5 – Visby ringmur
- 6 – Staffan som Myrddin
- 7 – Layoutskiss från NN 2

2001. Inte trodde jag att jag skulle vara här idag. För tio år sedan härjade vi fritt i det magiska landet strax bortom gymnasiet. 2001 var titeln på en SF-roman och själva året låg ohyggligt långt in i framtiden. Inte hade jag någon tanke på framtiden. Eller vad som skulle hända med NisseNytt. Att fansinet fortfarande finns kvar känns som ett mirakel. Visst stapplar det fram lite långsamt ibland och ibland har det känts som om NisseNytt legat och skälvt i dödsryckningar, men vad annat är att vänta. Om man jämför med de kusiner som NisseNytt har mött genom åren så tycker jag ändå att fansinet har åldrats med behag.

Och vad som kommer att hända i framtiden, det vet jag lika lite om idag som jag gjorde för tio år sedan. ✨

www.ambassaden.net/nissenytt/